

Ruža Radoš Ćurić
Hrvatski institut za povijest
E-mail: radosruza@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.584Dubrovnik:560)"1737/1739"
327.48(497.584Dubrovnik)"17"
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yk3jwhnk09>
Primljeno: 19. 1. 2023.
Prihvaćeno: 15. 3. 2023.

ODNOS DUBROVAČKE REPUBLIKE I BOSANSKOG NAMJESNIKA ALI-PAŠE: DUBROVAČKA OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA I SLUŽBENA PREPISKA TIJEKOM AUSTRO-OSMANSKOG RATA 1737.-1739.

RUŽA RADOŠ ĆURIĆ

Sažetak: Kroz različite faze dubrovačkog držanja tijekom austrijsko-osmanskog rata (1737.-1739.) mogu se prepoznati osnovne karakteristike dubrovačke vanjske politike koja je bila usmjerena na zaštitu vlastitih političkih interesa i ekonomskih probitaka. Tijekom ratnih godina učestali i ažurni obavještaji predstavljali su glavni adut Republike na bečkom i bosanskom dvoru. Iz pisama se može zaključiti da su u Beč slali mnogo detaljnije izvještaje sa širim spektrom tema koje su sustavnije i obuhvatnije obrađene svježim i pouzdanim vijestima. S druge strane, Ali-pašu su nevoljko i sa zadržkom obavještavali, slali su mu oskudne i zastarjele vijesti okićene komplimentima, iskušanim frazama i praznim obećanjima. Upravo se u tome može prepoznati jedna od značajki dubrovačkog odnosa prema Ali-paši - riječi su imale prevagu nad djelima.

Gljučne riječi: obavještajna služba, austro-osmanski rat (1737.-1739.), Dubrovačka Republika, Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo

Keywords: intelligence service, the Austro-Ottoman War (1737-1739), the Republic of Dubrovnik, the Habsburg Monarchy, the Ottoman Empire

Brzi proboj Osmanlija na Balkan doveo je do političkog obrata opće europske ravnoteže, koji je Republika vješto preokrenula u svoju korist, u skladu s onim što zahtijevaju trenutne prilike. Zahvaljujući zavidnom geostrateškom položaju, Dubrovčani su 1458. godine međudržavnim ugovorom (kapitulacija, *ahdname*) s Osmanlijama osigurali sebi brojne političke i trgovačke povlastice, a zauzvrat im plaćali harač koji se od 1482. godine ustalio na 12.500 dukata. Novi je sultan dolaskom na vlast potvrđivao

dubrovačku kapitulaciju, podsjećajući Dubrovčane da su harač i vjernost Osmanskom Carstvu uvjet poštivanja brojnih privilegija Republike.¹

Dok je Osmansko Carstvo jačalo i raslo u dubrovačkom zaleđu, dubrovački je Senat vodio prijateljsku i obazrivu politiku prema Osmanlijama, odlučno sijekući protuosmanska raspoloženja i aktivnosti svojih podanika. Slabljenjem Carstva krajem 16. stoljeća i postupnim labavljenjem veza Porte i Dubrovnika, Senat se povremeno priklanjao kršćanskim zemljama, a u isto se vrijeme pokušavao držati politike neutralnosti između Istoka i Zapada.

U sljedećoj fazi, tijekom Velikog rata (1683.-1699.), službena politika Dubrovčana po prvi je put izašla iz svojih uobičajenih okvira i nizom smjelih poteza priklonila se austrijskoj strani. Nova politička usmjerenost na Austriju, kao susjeda koji Dubrovniku može pružiti snažniju zaštitu, još se jasnije očitovala uoči rata 1737.-1739. godine.

Za vrijeme potonjeg rata iznimnu važnost imala je obavještajna služba Republike. Analiza novosti koje su u Republiku stigle od dubrovačkih obavještajaca i konzula omogućit će rekonstrukciju razgranate diplomatske mreže i onih dubrovačkih kanala kojima su stizale pravovremene obavijesti s detaljnim i točnim pregledom događaja.

Tijekom ratnih godina rasla je potražnja za obavještajnim uslugama Republike na bečkom i na bosanskom dvoru. Analiza vijesti pružit će uvid u obuhvatnost, pravovremenost i točnost onih obavijesti koje su dubrovačke vlasti istovremeno prosljeđivale na bečki i bosanski dvor. Naglasak je stavljen na pribavljanje novosti za bosanski dvor na kojem se akumulirala sva politička i diplomatska moć Osmanlija u odnosu na Republiku. Varijabilna zorno je ilustrirala snagu meke moći kojom je Dubrovačka Republika neutralizirala tvrdu moć Osmanlija.²

Prikupljanje vijesti o ratnim planovima bečkog dvora

Krajem srpnja 1736. godine dubrovački poslanik Marko Bassegli³ krenuo je u Travnik iskazati ceremonijalne počasti novom bosanskom namjesniku Ali-paši Hekimoglu.

¹ Prijevode kapitulacije vidi u: Gliša Elezović, *Turski spomenici: knjiga I, sveska 1*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1940., 572-579; Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship according to the firmans of Murad III (1575 - 1595), extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague: Mouton, 1968., 55-59; Dušanka Bojanić, "Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke Republike (1627-1647)", *Miscellanea* 10 (1982.), 42-43; Boško Bojović, *Raguse (Dubrovnik) et l'Empire ottoman (1430-1520): Les actes impériaux ottomans en vieux-serbe, de Murad II à Selim Ier*, Paris: De Boccard, 1998., 186-188, 190-194, 196-198, 259-263; Mladen Glavina, "An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations in the Ottoman Empire and the 1604 Dubrovnik Capitulation", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 58 (2008.), 155-158.

² Više u: Joseph Samuel Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2009.

³ Više o Basseglju: Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), ser. 3, sv. 157, f. 110r; DAD, *Testamenta Notariae* (dalje: *Test. Not.*) ser. 10.1, sv. 77, f. 202v-204v; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2011., 46-52.

Nakon što je položio prisegu da će služiti na korist Republike, krenuo je na Ploče gdje je tijekom svečanog ispraćaja dobio detaljnu uputu Senata, rekredencijalno pismo za namjesnika i ostalu dokumentaciju koja je bila potrebna za rješavanje tekućih problema na bosanskom dvoru. Natovario je prtljagu i poklone na konje te krenuo s brojnom pratnjom preko Ljubinja i Mostara prema Travniku.⁴

Tijekom boravka na bosanskom dvoru Ali-paši je predstavio vijesti o ratnim pripremama bečkog dvora koje su u međuvremenu stigle u Dubrovnik. Izgleda da je bečki dvor odlučio intervenirati u rusko-osmanskom ratu i pokrenuti rat protiv Osmanlija jer ga je na to obvezivao rusko-austrijski savez o međusobnoj vojnoj pomoći. Bassegli je otkrio paši da je austrijski car Karlo VI. smjestio tri korpusa vojske u granična područja Ugarske kamo svaki dan pristizu nove trupe iz Italije, ratni materijal i hrana za vojsku. Iz Ugarske će krenuti prema Karlovcu, a zatim preko rijeke Save u Bosanski ejalet.⁵ Važno je naglasiti da je to bila posljednja obavještajna djelatnost koju je Senat u prvim ratnim godinama poduzeo za bosanskog namjesnika Ali-pašu.

Ali-paši je to bio prvi glas o ratnim pripremama u susjedstvu. Prema pisanju Dubrovčana, ostao je uobičajeno miran jer nije htio uznemiriti narod. Ipak, izdao je naredbu o slanju vojnika na granična područja, ali ju je na zahtjev Porte morao povući. Taj prekid vojnih priprema iznenadio je i Dubrovčane koji su se o tome raspitali kod Basseglija. Bez obzira na pašino držanje, bosansko je stanovništvo napadalo austrijske trupe smještene uz granicu.⁶

⁴ O izboru, pripremanama, poklonima i službenoj prepisci 1736.: *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 131r-132v, 135r, 150r, 152v-153r, 159v; sv. 158, f. 20r-20v, 22v, 23r; DAD, *Acta Consilii Minorum* (dalje: *Cons. Min.*) ser. 5, sv. 93, f. 234r, 240r, 244v; DAD *Lettere di Levante* (dalje: *Let. Lev.*), ser. 27.1, sv. 74, f. 22v-38v; DAD, *Copia Lettere Diverse* (dalje: *CLDT*), ser. 27.1, sv. 2, f. 45r; DAD, *Lettere di Ponente* (dalje: *Let. Pon.*) ser. 27.6, sv. 54, f. 154r-154v, 163v; DAD, *Acta Turcarum* (dalje: *AT*), B21/19. B23/26; 180; B 11 72a/b; 411a/b; 158; 353; B13 3. Vidi i: Bogdan Krizman, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb: Poduzeće za izdavanje, prodaju i distribuciju knjiga, 1957., 16-23; Zdenka Janeković Römer, "O poslaničkoj službi i diplomatskom protokolu Dubrovačke Republike u 15. stoljeću", *Zbornik Diplomatske akademije* 4 (1999.), 193-204; Vesna Miović, "Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i dubrovačka diplomacija", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000.), 124-130, 139-148; *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272.*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002., 164-165, 168-169; Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i hercegovačkog sandžaka: s analitičkim inventarom bujurulidija (1643-1807) serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, Istorijski arhiv Sarajevo, Kantonalni arhiv Travnik, 2008., 43-44, 120-121, 151, 152, 155-156.

⁵ *Let. Lev.* sv. 74, f. 35v-36v. Pribavljanje vijesti za Osmanlije prepoznatljiva je dubrovačka usluga. *AT*, 10, 13, 43, 78, 119, 258, 267, 268, 271, 277, 278, 314, 364, 375, 385, 149; B12 14; Čiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu* 23 (1911.), 106, 120, 128, 138, 463; Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005., 157-158, 159, 161, 173-175.

⁶ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 252r; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 35v-37r, 39r; DAD, *Acta et Diplomata* (dalje: *DA*), ser. 76, f. 3061/III 33; Arpaeminzade Sami, Mustafa Şakir, Mehmet Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, Kostantiniyye: Daru't-Tibaati'l-Ma'mure (Raşid ve Vasif Efendiler Matbaası), 1198 [1784.], 362, 379; Cevat Erbakan, *1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları*, İstanbul: Askeri Matbaa, 1938., 30, 33-34; Gligor Stanojević, "Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko turskim ratovima u XVIII. vijeku", *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 17 (1969.), 212; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V. Cilt: Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılı Sonlarına Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007., 260-261, 274.

U vrijeme posljednjih priprema za Basseglijevo poslanstvo u Bosnu, Dubrovčani su se počeli raspitivati o ratu u susjedstvu. Samo deset dana nakon što je u srpnju izdana prva odredba bečkog dvora o prebacivanju vojnih pukovnija iz Italije u Ugarsku, poslali su pisma za prepozita Nikolu Đivovića u Pečuh te za doktora Petra Bianchija i vlastelina Frana Ivana Gondolu u Beč. Njihovo je zaduženje bilo da žurno jave ako zaista dođe do preuranjenog raskida mira između velikog vezira i austrijskog cara.⁷

Bianchijevo pismo iz kolovoza 1736. godine nakratko je umirilo situaciju. Međutim, već u rujnu Bianchi je javio da je bečki car, unatoč otporu nekoliko ministara, odmah odlučio objaviti rat Osmanskom Carstvu. Vojska koja će biti premještena u blizinu Beograda jednim će odsjekom krenuti na Niš i Vidin, a drugim na Bihać prema Bosni. Na to je Porta odgovorila da Bosnu neće predati bez borbe i ukinula je trgovačku suradnju s Austrijom do daljnje.⁸

Senatori su na hitnom sastanku jednoglasno odlučili da Bianchiju odgovore. Naredili su mu da u svoje ime, a nikako u ime Republike, austrijskim generalima Josipu Friedrichu Hildburghausenu i Samuelu Grafu von Schmettauu opiše veliko zadovoljstvo i sreću koja se osjeća u Republici jer će "graničiti s vladarem iste vjere koji je toliko moćan i koji je prirođenom dobrotom na njih uvijek gledao s posebnosti i ljubavi, i pomogao im svojom zaštitom u svakoj prilici". Važna će pisma šifrirati i slati dubrovačkom konzulu u Rijeci, Marku Antunu Orebiću.⁹

Bianchijevo je pismo izazvalo nemir među vijećnicima te su oni odlučili potražiti informacije i na drugim stranama. U listopadu 1736. godine pisali su Giustu Vandenheuvelu, dubrovačkom konzulu u Napulju, a u studenome Trajanu Laliću, Dubrovčaninu podrijetlom

⁷ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 246v-249r; *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 158v-159r; Ivan Parvev, *Habsburgs and Ottomans between Vienna and Belgrade 1683-1739*, Boulder: East European Monographs, 1995., 214. O Đivoviću: Cvito Fisković, "Doprinos biskupa Đivovića dubrovačkoj likovnoj baštini", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 28 (1990.), 71-98. O Bianchiju: *Cons. Min.*, sv. 96, f. 80r, 171r; *Let. Pon.*, sv. 61, f. 5v-6r, 9v-10r, 52v, 120v; Đuro Korbler, "Dubrovčanin Petar Bianki i nećak mu Didak Arboscelli", *Rad JAZU* 196 (1913.), 1-52; Risto Jeremić, Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika 1*, Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938., 74-75; Enes Pelidija, *Banjalučki boj iz 1737: uzroci i posljedice*, Sarajevo: El-Kalem, 2003., 279.

⁸ *DA*, 958/2, 3, 4, 5, 6; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 168v-169v, 173v-175r.

⁹ *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 165v; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 173v-175r, 181r-181v; Zdravko Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike u 18. stoljeću (epizoda austrijsko-turskog rata 1737.-1739.)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999.), 170. O šifri, poštanskim vezama s Rijekom i obitelji Orebić: Bogdan Krizman, "Diplomatska šifra Dubrovačke Republike", *Arhivist* 2 (1951.), 37-50; Bogdan Krizman, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb: Poduzeće za izdavanje, prodaju i distribuciju knjiga, 1957., 109-123; Željko Muljačić, "Pomorske i kopneno-pomorske poštanske veze staroga Dubrovnika", *Naše more* 10/1 (1963.), 159-161, 174-176; Vinko Foretić, "Građa u dubrovačkom arhivu za povijest sjevernog hrvatskog primorja i Istre", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 25 (1982.), 416; Miljenko Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata (1736.-1739.)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 21 (1983.), 119.

iz Bosne, koji je poslovno boravio u Veneciji i usput vodio brigu o dubrovačkim interesima.¹⁰ Ubrzo je stiglo Lalićevo pismo da je bečki dvor odlučio ući u rat s Osmanlijama i da prikuplja vojsku za napad na Bosnu pod zapovjedništvom generala Hildburghausena. Istovremeno su u Dubrovnik stigla Đivovićeva pisma s vijestima o užurbanim austrijskim vojnim pripremama. Dva vojna korpusa spremaju se prema Osijeku, iz Budima i Beograda kreću brodovi koji će služiti za gradnju mostova, a u Slavoniju su prebačene žitarice za opskrbu vojske tijekom zime u Bosni. Osmanski trgovci koji su poslovali na austrijskim stranama vratili su se u Osmansko Carstvo.¹¹

Za informiranje o drugoj strani, Dubrovčani su početkom studenoga 1736. godine pisali poklisarima harača Damjanu Bobaliju i Rafaelu Gozzi da nastave slati precizne i šifrirane vijesti u vezi rusko-osmanskog rata, kao i mogućeg uključenja Austrije na strani Rusije, te da hitno jave ako čuju da će "vojne operacije krenuti na ovu stranu Osmanske imperije".¹²

Tome su se nadali. Prestrukturiranje političkih snaga na Balkanu omogućilo bi ne samo konačno uzmicanje Osmanlija iz dubrovačkog zaleđa nego i novi gospodarski uspon Dubrovnika. Nakon što je od kraja 17. stoljeća ostvareno gospodarsko i konzularno povezivanje Dubrovnika s austrijskim lukama Trsta i Rijeke, Dubrovčani su računali da bi nakon pobjede bečkog dvora Dubrovnik preuzeo ulogu glavne luke za robu iz Habsburške Monarhije.¹³ Merkantilistička politika bečkog dvora oživjela bi dubrovačku trgovinu koja je bila sputana čestim proglasima o zabrani izvoza iz osmanskog zaleđa. Takva Ali-pašina naredba (jasak) bila je na snazi i sredinom studenoga 1736. godine.¹⁴

Dubrovačku naklonjenost Austriji pokazalo je i pismo za poklisare iz siječnja 1737. godine. Vlasti su iskazale veliko nezadovoljstvo i razočaranje jer poklisari odmah po dolasku u Istanbul nisu ukazali diplomatske počasti Leopoldu von Talmanu, austrijskom predstavniku na Porti i jednom od mirovnih posrednika između Osmanskog Carstva

¹⁰ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 176v, 182r-182v. Senat ga oslovljava: *nostro ministro a Venezia*. *Let. Pon.*, sv. 61, f. 68r, 69r. O Laliću: Ilija Mitić, "Trajan Lalić - jedan od zaslužnih podanika Dubrovačke Republike", *Dubrovački horizonti* 16/17 (1976./77.), 16-17; Ilija Mitić, "Tri ugledna podanika Dubrovačke Republike s otoka Lopuda", *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 1 (1986.), 153-162.

¹¹ *DA*, 3061/III 32, 33; 3132/135. Njihova nova pisma o detaljnim austrijskim vojnim pripremama stigla su krajem studenog i u prosincu. *DA*, 3061/III 34, 35; 3132/136; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 191r-191v, 193r.

¹² *Let. Lev.*, sv. 74, f. 53r; *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 167r, 168r-168v; *DA*, 3242/34.

¹³ Ilija Mitić, "Prilog proučavanju veza Dubrovačke Republike i Trsta tokom XVIII. i početkom XIX. stoljeća", *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 21 (1983.), 97-135. Te težnje očituju se i ranije: Vladimir Koščak, "Korespondencija dubrovačke vlade sa sjevernom Hrvatskom", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 2 (1959.), 222-225; Vuk Vinaver, *Dubrovnik i Turska u XVIII. veku*, Beograd: Naučno delo, 1960., 87, 89-90, 120-121; M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata", 90, 93, 118-121; Miljenko Foretić, "Dubrovačka diplomacija u svjetlu odnošaja Dubrovačke Republike i Austrije", u: *Dubrovnik u povijesnim i kulturnim mijenama*, ur. Anica Kisić, Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 2007., 201-202.

¹⁴ Adem Handžić, "Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 5 (1954.-1955.), 151.

i Rusije.¹⁵ Bilo je kasno za ispravak te greške jer je Talman uskoro otišao u Nemirov, navodno u žurbi, želeći napustiti Osmansko Carstvo prije nego što se dozna za ratne planove Beča.¹⁶

Nakon te diplomatske pogreške, u namjeri da ojačaju poziciju na bečkom dvoru, vlasti su poslale pisma Bianchiju potičući ga da pošalje nove izvještaje koji bi rasvijetlili nejasne i zbunjujuće vijesti. S jedne se strane čulo da austrijskim trupama u Ugarskoj dolaze nova vojna pojačanja i potrebne namirnice te da i Osmanlije jačaju pogranična područja vojskom i hranom. S druge, pak, strane iz Istanbula dolaze vijesti da je austrijski rezident Talman otišao u osmanski vojni kamp da započne pregovore o rusko-osmanskom miru koji će ubrzo biti sklopljen. Nedoumica je vladala i u Bosni. Vlasti su se nadale konkretnim Bianchijevim vijestima i preporučile mu da ih piše šifrom s brojevima. Bianchi je ta pisma primio tek početkom ožujka.¹⁷

U to su vrijeme Bianchijeva pisma iz siječnja i veljače bila na putu za Dubrovnik. Stigla su tek početkom ožujka skupa sa zakašnjelom pošiljkom Đivovićevih i Lalićevih pisama iz siječnja. Bianchi je javio da je bečki dvor jasno zaprijetio Porti otvaranjem novog bojišta na Zapadu ako ne prihvati zahtjeve ruske carice Ane. Austrijanci su nastavili s vojnim pripremama, a opet, generali ne vjeruju da će krenuti u ofenzivni rat. Đivović je pisao i o lošim prilikama među austrijskim vojnicima. Ako rata bude, što još nije sasvim jasno, a ni isplativo, Osmanlije će doživjeti poraz i časnno predati Bosnu, vjerovao je Bianchi. Na kraju je zamolio dubrovačke vlasti da mu pošalju pouzdane novosti o Osmanlijama koje planira predati bečkom dvoru i tako ga zadužiti.¹⁸

Sad je bio red na Dubrovčanima da povuku potez iz kojega će biti jasno da su na strani Beča. Bianchi je izabran za dubrovačkog predstavnika na dvoru,¹⁹ vlasti su mu poslale nove upute i zatražile da izabere ministra kojem će povjeriti dubrovačke interese. Bianchi je za taj posao izabrao ministra Bartensteina.²⁰ "Za dobru službu i u

¹⁵ O redosljedu posjećivanja na Porti: V. Vinaver, *Dubrovnika i Turska*, 13, 89, 91; Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 103-106; Zdravko Šundrica, "Kupovanje slobode: putovanje poklisara harača 1673.": u isti, *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, 1, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2008., 96.

¹⁶ *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 187v-189r, 190v; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 54v-61r; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 222v; *DA*, 3133/1; 3242/38; *The London Gazette* (dalje: *London Gazette*), London: The Stationery Office, od 1737. do 1739. godine: no. 7629 (20. 8. 1737.) (dostupno na: <https://www.thegazette.co.uk/>, pristupljeno u prosincu 2022.).

¹⁷ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 192r-192v, 206v-208r; *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 198v, 200v; *DA*, 958/11.

¹⁸ *DA*, 958/8, 9, 11; 3061/III 36; 3133/1, 2; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 193v, 212v-213r, 218r-218v, 222v; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 172, 199-200; V. Vinaver, *Dubrovnika i Turska*, 92. *Usp. London Gazette*, 7620 (19. 7. 1737.); William Coxe, *History of the House of Austria vol. 4*, London: George Bell and sons, 1889., 322-325.

¹⁹ O slanju posebnog predstavnika tijekom ranijih ratova: V. Vinaver, *Dubrovnika i Turska*, 89; Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. knjiga 2*, Dubrovnik: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980., 174-175, 186-187.

²⁰ Bianchi je poznavao maršala Starenberga, generala Palavicinija i Hildburghausena, a barun Saidowitz bio mu je dobar prijatelj, kao i knez Hamilton kod kojeg je stanovao. Boravio je često i kod baruna Bartensteina i Webera. Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 175; *DA*, 958/15, 18, 22.

znak vječnog prijateljstva" Dubrovčani su mu poslali vijesti o vojnoj spremi Osmanlija u Bosni.²¹ Uz opće podatke o geografskom položaju, broju stanovnika i udaljenosti gradova uz dubrovačku granicu, dali su pojedinosti o utvrđivanju glavnih bosanskih gradova i dopremanju municije i hrane u pogranične utvrde. Prenijeli su da se u svim mjestima osjeća strah od Austrijanaca, a da smire opće zaprepaštenje, osmanski zapovjednici šire vijesti o naporima za sklapanje mira i uvjeravaju narod da ih kršćanske snage neće napasti. Primitak ovog pisma s početka ožujka Bianchi je potvrdio već dvadesetak dana kasnije.²²

Uz doktora Bianchija, vijesti o stanju na bečkom dvoru dolazile su i iz drugih kanala. Dubrovčani su istovremeno zahvalili obavještajcu Laliću jer im je poslao pismo s "izvanrednim vijestima o događajima u svijetu". Tražili su da "upotrijebi posebnu pažnju kako bi doznao ne samo što se događa u Beču, nego i na Porti" preko mletačkog baila. Odgovorili su i na Đivovićevo pismo s početka veljače 1737. u kojem on citira carski proglas o prikupljanju novčane pomoći zbog rata s Osmanlijama. Pisali su mu da "jako žude" za tjednim novostima o budućim operacijama. Međutim, Đivović je novo pismo napisao tek polovicom svibnja 1737. godine.²³

U ožujku je stiglo novo pismo u kojem Bianchi javlja da veliki vezir nije pristao na uvjete ruske carice, zbog čega je bečki dvor počeo prikupljati vojsku na granici kod Požarevca. Austrijski će napad početi 1. lipnja.²⁴

Budući da Bianchi nije bio jasan oko točnih planova austrijske vojske, kao ni u vezi uloge austrijskog rezidenta Talmana na osmansko-ruskim mirovnim pregovorima, dubrovačke su vlasti od ožujka do svibnja pokrenule nove obavještajne kanale na Zapadu. Međutim, ni njihove obavijesti nisu rasvijetlile ratnu neizvjesnost. U ožujku i travnju stigla su zakašnjela Lalićeva pisma, u kojima on najprije javlja da je ulazak Austrije u rat neizbježan, te da i bailo iz Istanbula javlja o ratnim pripremama, a zatim navodi sigurne vijesti iz Austrije i Istanbula da je miroljubivi veliki vezir svečano primio Talmana te da će rusko-osmanski mir biti sklopljen. Konzul Vandenheuvel uvjeravao je Dubrovčane da je rat s Portom neizbježan iako se čini da se trenutno radi na sklapanju mira. Jedino je Filip Bonelli,²⁵ dubrovački konzul u Barletti, izričito pisao još u veljači i ožujku 1737. godine da se "glasno priča da će rata biti, da se obje strane naoružavaju i da će prve austrijske operacije biti usmjerene na Bosnu".²⁶

²¹ Isto su slali i tijekom prethodnih ratova. V. Foretić, *Povijest Dubrovnika* 2, 33-34, 184.

²² *Cons. Rog.*, sv. 157, f. 216v, 217v-218r; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 211v-218r; *DA*, 958/13; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 173.

²³ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 202v-203v, 218r-221v; *DA*, 3061/III, 37, 38; 3132/137.

²⁴ *DA*, 958/10, 11, 12; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 234v-235v.

²⁵ O Bonelliju: *Cons. Rog.*, sv. 163, f. 138r; *Let. Pon.*, sv. 61, f. 23v-24r, 29r-29v, 36r, 56r; Vinko Ivančević, "Diplomatsko-konzularna predstavnštva Dubrovačke Republike u XVIII i XIX stoljeću", *Pomorski zbornik* 3 (1965.), 848.

²⁶ *DA*, 3073/43; 3093/118, 119; 3133/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 222v-226v, 228r-228v, 240r-242r.

Zbog oprečnih vijesti sa Zapada i neizvjesnosti Bianchijeva sastanka s ministrom Bartensteinom,²⁷ Dubrovčani su aktivirali obavještajnu mrežu na Istoku. Obustava prepiske s Istanbulom trajala je od siječnja, kad je među dubrovačkim plemićima prevagnula naklonjenost austrijskoj strani. Opasnost zbog nestanka, presretanja, otvaranja i zadržavanja pisama²⁸ bio je dodatni razlog za zamrzavanje dopisivanja s dubrovačkim obavještajcima u Osmanskom Carstvu. U svibnju 1737. vlasti su pisale Marku Cabassu, konzulu u Draču, i Luki Chiricu, konzulu u Istanbulu.²⁹ Od Cabassa su tražili vijesti s Porte jer takve obavijesti dugo nisu primili. Chirico im je posljednji put pisao u kolovozu prošle godine kada su poklisari harača stigli u Istanbul, a ni poklisari se nisu javili od veljače. Poklisari koji su tada bili na putu za Dubrovnik primili su prijekorno pismo zbog izostanka redovitih izvještaja.³⁰ Istovremeno je na putu za Dubrovnik bila pošiljka šifriranih pisama Luke Chirica, koji je u travnju javio o odlasku poklisara harača, a u svibnju o tijeku osmansko-ruskih mirovnih pregovora i nastojanjima Porte da izbjegne rat s Austrijom. Prema uputi vlade, kasnije se potpisivao imenom Cileio Calerini, a pisma je u dva primjerka slao preko različitih poštanskih ruta.³¹

Dubrovčani na strani Habsburške Monarhije

U međuvremenu je stiglo nekoliko Bianchijevih pisama, među kojima je najvažnije ono s početka svibnja o ishodu Bianchijeva sastanka s ministrom Bartensteinom.³² Bartenstein će caru, koji mu je iznimno naklonjen, preporučiti interese Republike, a Dubrovčani, ako žele pridobiti careve simpatije, trebaju i dalje slati vijesti o Bosni. Štoviše, nakon što je Bartenstein razgovarao s carem, donijeli su odluku da će Bianchi vijesti iz Dubrovnika ubuduće dostavljati direktno caru. Do tada je Bianchi dubrovačke izvještaje podnosio svojem prijatelju i savjetniku carskog dvora, barunu Saidowitzu, a on ih je prosljeđivao Bartensteinu i caru. Zbog velike važnosti tih izvještaja, Dubrovčani su ih pisali u dva primjerka - jedan za konferenciju, a drugi za Bartensteina.³³

²⁷ To Bianchijevo pismo stiglo je tek krajem svibnja 1737. *Let. Pon.*, sv. 54, f. 248r-251r; *DA*, 958/13.

²⁸ Vidi primjere: *DA*, 3061/III 70; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 32v-33v, 38v-39r, 49r, 82v, 84v, 85v-86r; sv. 75, f. 209v.

²⁹ *Let. Lev.*, sv. 74, f. 62v, 64r. Više o konzulatu u Istanbulu i Luki Chiricu: V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*, 11-12, 22-23; Branko Sambrailo, "Izlaz Bosne na Jadran (Klek-Sutorina)", *Pomorski zbornik* 4 (1966.), 415; Ilija Mitić, "Konzulat Dubrovačke Republike u Carigradu", *Pomorski zbornik* 6 (1968.), 455-472; V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 114-121.

³⁰ *Let. Lev.*, sv. 74, f. 63r-63v; *DA*, 3163/60; 3242/37; Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Istanbul (dalje: BBA), *İbnülemin Hariciye (IE.HR)*, dosya 16, gömlek 1506.

³¹ *Let. Lev.*, sv. 74, f. 64r, 84v, 85v-86r; *DA*, 3163/61, 62, 63.

³² *DA*, 958/13, 14, 15, 16, 17, 18, 19; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 26v; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 248r-258r; sv. 55, f. 6r-7r.

³³ *DA*, 958/15, 22; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 6v, 45v.

Bianchi je vlastima u Dubrovniku predložio da pošalju geografsku kartu dubrovačkog zaleđa, što su oni i učinili.³⁴ Nagovarao ih je da od cara otkupe područja u svojem zaleđu jer će ona sigurno pripasti Austriji. Premda su Dubrovčani zbog nedostatka zemlje bili spremni i na taj potez, ipak su odgodili ovaj posao.³⁵ Tu odluku nisu poljuljala ni tek pristigla Đivovićeva pisma koja predviđaju sretan ishod nadmoćnog bečkog dvora.³⁶

Dubrovčane je najviše brinulo pitanje tributa. U narednim pismima Bianchi je u vezi toga prenio sretne vijesti. Austrijski je car obećao da će ukidanje harača biti potvrđeno posebnim člankom na mirovnoj konferenciji.³⁷ Zadovoljan primljenim novostima, Senat je poslao svježe vijesti na bečki dvor.³⁸

Kao što kaže Bianchi, bečki je dvor "žudio za vijestima". Stoga je savjetovao Dubrovčanima da nastave slati vijesti iz tjedna u tjedan bez obzira na trošak te da pošalju i čovjeka koji će prenijeti vijesti o Bosni i Albaniji. Car im je zahvalio na dosadašnjim vijestima, a Dubrovčani su odgovorili da do vijesti dolaze jako teško, ali podvostručit će pažnju i učiniti sve što je u njihovoj moći.³⁹

Beču su najvrjedniji bili dubrovački izvještaji o stanju u Bosni prije rata. Od svibnja do srpnja 1737. godine pisali su da u Bosni "nema nikakvih pokreta, u nekim mjestima nema vojske, zaliha hrane ni municije te da se drže kao da je cijeli svijet već potpisao mir i da im ne prijete oružje ni s jedne strane". Narod u Bosni misli da će mir biti zaključen za nekoliko dana, a u to ih uvjeravaju osmanski zapovjednici.⁴⁰ U Dubrovniku su ti izvještaji učvrstili uvjerenje u austrijsku pobjedu, koje je vladalo i u ostatku Europe.

Senat je istovremeno nastavio obavještajnu prepisku s agentima na Zapadu. Tijekom svibnja, lipnja i srpnja detaljne vijesti stizale su od dopisnika Trajana Lalića. On je pisao o skorom početku rata, pravcima napada bečkog dvora, miroljubivom stavu Istanbula i ruskim kampanjama. Lalić je još u svibnju obavijestio da je general Hildburghausen upravo krenuo s 15.000 vojnika na Bosnu. Ipak, poznato je da je Hildburghausenova

³⁴ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 250r, 253r-257v; *DA*, 958/22. Unatoč zapaženom kartografskom radu Mihajla Pešića (?-1764.), vlada je pisala da su karte u Dubrovniku "djelo amatera". Žarko Muljačić, "Prva moderna geografska karta dubrovačkog područja", *Naše More* 4-5 (1958.), 93-103; Josip Lučić, "O kartografiji u Dubrovačkoj Republici", *Analiz Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 26 (1988.), 125-133; M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austrijsko-turskog rata", 99-100.

³⁵ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 21v, 36r-36v; *DA*, 958/15, 16, 17, 18, 19; V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*, 92; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 175-176, 178-179, 200-201. Usp. tijekom Velikog rata: Grga Novak, "Borba Dubrovnika za slobodu 1683-1699", *Rad JAZU* 253 (1935.), 45-46; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika* 2, 175; M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata", 101.

³⁶ *DA*, 3061/III 38; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 258r-260r.

³⁷ *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 27r (b), 34v-35r; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 6r-7r; *DA*, 958/22, 23; V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*, 92; M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata", 102-103; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 178-179. Usp. tijekom Velikog rata: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika* 2, 178-179, 185, 186-187, 192.

³⁸ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 6r-7r, 23v-24r, 28r-28v, 31v-34r, 35r-36v; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 30v, 45v.

³⁹ *DA*, 958/22, 23; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 21r, 28r, 35r-36v.

⁴⁰ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 251v; sv. 55, f. 7v-8r, 22v-23r, 32r.

vojska zbog porasta vodostaja rijeke Save tek sredinom srpnja ušla u Bosnu. Krajem srpnja Lalić je jedini pisao da će rat kratko trajati i da bečki car neće osigurati ni jednu pobjedu.⁴¹ To je bila prva pretpostavka o lošem napredovanju bečkog cara, koja se na koncu ispostavila i točna, a koju su Dubrovčani previdjeli.

Usporedbe radi, Đivović je još u travnju ushićeno predviđao pobjedu bečkog dvora. Konzuli Bonelli i Vandenheuvel tijekom lipnja i srpnja donose kratke i neodređene vijesti o početku rata. Chirico u Istanbulu još krajem srpnja nije bio siguran u početak rata koji je do tada već bio proglašen.⁴² Štoviše, Chiricove su vijesti gubile na važnosti zbog udaljenosti od ratnog bojišta i dugačkog puta koji je pismo trebalo prijeći od Istanbula do Dubrovnika. Primjerice, sredinom kolovoza piše da su 30. srpnja iz Srbije javili da je jedan austrijski korpus krenuo u opsadu Niša. Međutim, niška je tvrđava pala u austrijske ruke dan nakon što je car Karlo VI. službeno proglasio rat s Osmanskim Carstvom 14. srpnja 1737. godine.⁴³

Važnost dubrovačkih izvještaja za bečki dvor

Dubrovnici izvještavaju da je dan prije proglašenja rata, dakle 13. srpnja, bosanski namjesnik sazvaio skupštinu (divan) na kojoj je tražio pomoć istaknutih begova (ajana) u organizaciji otpora austrijskoj vojsci.⁴⁴ Za razliku od ostalih izvora koji veličaju uloga ajana, dubrovački izvori javljaju da je Ali-paša imao glavnu inicijativu na divanskom zasjedanju, naredio je da se pošalje dovoljno vojske u gradove, zatražio popis svih mjesta, podijelio zemlju na obrambena područja, imenovao predstojnike sa zaduženjima i tako dalje.⁴⁵

⁴¹ DA, 3133/10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 244v, 247r; sv. 55, f. 5v-8r, 15r-15v, 17v. Bianchi i Đivović javljaju da je Hildburghausen u lipnju ušao u Bosnu. DA, 958/19, 20; 3061/III 40, 41; M. Sami, H. Šakir, M. Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, 378; Friedrich W. K. von Schmettau, *Mémoires secrètes de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1737, 1738 et 1739*, Francfort: Compagnie des libraires, 1786., 102.

⁴² DA, 3061/III 38; 3093/121, 123, 124, 125; 3073/43, 51, 52; 3163/64, 65, 66, 67, 68, 69; *Let. Pon.*, sv. 54, f. 258r-260r; sv. 55, f. 11r, 14r-14v, 19v, 20v.

⁴³ Prema nekima rat je objavljen krajem lipnja ili početkom srpnja zbog različitog preračuna hidžretskog datuma. Usp.: *London Gazette*, 7625 (6. 8. 1737.); A. Handžić, "Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša", 153; Johann W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa 5*, Gotha: Bei Friedrich Andreas Berthes, 1857., 719; Joseph Hammer von Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi volume 7 Cilt 13*, Istanbul: Medya Ofset, 1990., 471-472; Safet beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463-1850.)*, Zürich: Matica Bošnjaka, 1994., 96; *Obrana Bosne 1736-1739. Dvije bosanske kronike: Omer Novljanin i Ahmed Hadžinesimović*, Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović (priř.), Zenica: Islamska pedagoška akademija, 1994., 24-25; Michael Robert Hickok, *Ottoman Military Administration in 18th Century Bosnia*, Leiden: Brill, 1997., 28; Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne 1*. Sarajevo: El-kalem, 1999., 487; E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 64; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 268-269.

⁴⁴ M. Sami, H. Šakir, M. Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, 380-381; F. Nametak i L. Hadžiosmanović, *Obrana Bosne*, 20-21; S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 486; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 268.

⁴⁵ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 28v-29r, 33v; DA, 3260/47; F. Nametak, L. Hadžiosmanović, *Obrana Bosne*, 20-23; S.S.H. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 486-487.

Već sljedećeg dana bečki je dvor objavio rat, i to s dvodnevnom zakašnjenjem zbog lošeg vremena. Izvještavajući o reakcijama na austrijsku ofenzivu, Dubrovčani kažu da su Osmanlije nakon napada "shvatili da su prevareni i tada su poduzeli velike napore da sakupe što više trupa, bez obzira na njihovo stanje i vrstu". Svim su snagama pokušali nadoknaditi zakašnjenje u vojnoj pripremi zemlje. Dva tjedna nakon habsburškog napada, Senat piše da je "narod vjerovao generalima da mir neće biti narušen, iako su na vlastite oči vidjeli veliku ratnu spremu na svojim granicama". Ističu da je napad bio "neočekivano iznenađenje" te da je u Bosni vladala "velika uznemirenost i golemo rasulo".⁴⁶

Javljuju da ni Porta nije vjerovala u skori rat iako su je mnogi upozoravali na vojne pripreme Beča. To je učinio francuski poslanik markiz Villeneuve tijekom osmansko-ruskih mirovnih pregovora, nedugo zatim zapovjednici tvrđava Ozije i Bendera te bosanski namjesnik Ali-paša i vidinski namjesnik Mehmed-paša.⁴⁷ Tijekom travnja 1737. godine s Porte je optimistično proglašena fetva (pravno mišljenje) o prijedlogu mira, a bečki je dvor već sljedeći mjesec donio odluku o prekidu mira. Porta je još krajem lipnja i početkom srpnja 1737. godine bila uvjerena u uspješnost pregovora i skoro zaključenje mira, o čemu je obavijestila i bosanskog namjesnika.⁴⁸

Ovi su dubrovački izvještaji dragocjeni jer pokazuju da je austrijski napad zatekao nespremnu i Bosnu i Portu. Time preispituju stajališta da je narod u Bosni rat očekivao mjesecima ranije pa su vojne pripreme poduzimane još od travnja 1737. godine, da bi kulminirale te iste godine u lipnju u suradnji s Portom, koja je od samih početaka znala za habsburške vojne namjere.⁴⁹ Ti izvještaji pokazuju i da je Ali-pašino vojno i obrambeno jačanje ejaleta u predratnim godinama predstavljalo uobičajene mjere opreza u pograničnoj provinciji.⁵⁰ Štoviše, *ad hoc* vojni popravci poduzimani su i kasnije tijekom rata.⁵¹

⁴⁶ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 28v, 32r-32v.

⁴⁷ C. Erbakan, *1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları*, 5-6; Lavender Cassels, *The Struggle for Ottoman Empire 1717-1740: a Czarina, an Emperor, and a Cardinal Determine the Fate of a Sultans Empire*, New York: Thomas Y. Crowell Company, 1967., 138; Samiha Ayverdi, *Türk-Rus münasebetleri ve muhârebeleri*. Istanbul: Özal Matbaası, 2004., 213; I.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 261; Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'in Geri Alınması*, Isparta: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008., 29-30; Mustafa Güler, "1737 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi'nin elden Çıkması", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 23 (2008.), 149.

⁴⁸ *Let. Pon.* sv. 54, f. 251v; sv. 55, f. 22v, 23r; I.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 260.

⁴⁹ *London Gazette*, 7620 (19. 7. 1737.); *Historija naroda Jugoslavije* 2, ur. Branislav Đurđev i dr., Zagreb: Školska knjiga, 1959., 836-837; G. Stanojević, "Mletačke i dubrovačke vijesti", 212; Karl Roeder, *The Reluctant Ally: Austria's Policy in the Austro-Turkish War, 1737-1739*, Louisiana: Louisiana University Press, 1972., 92-93; F. Nametak, L. Hadžiosmanović, *Odbrana Bosne*, 19; M. R. Hickok, *Ottoman Military Administration*, 22, 25.

⁵⁰ Vidi drugačije: R. M. Hickok, *Ottoman Military Administration*, 2, 14-15, 22.

⁵¹ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 217v; sv. 55, f. 8r; Hamdija Kreševljaković, "Stari bosanski gradovi", *Naše starine* 1 (1953.), 26, 31; A. Handžić, "Bosanski namjesnik Ali-paša Hekim-oglu", 151; Gligor Stanojević, "Crnogorska i brdska plemena u vrijeme austrijsko-ruskog rata protiv Turske (1735-1739)", *Istorijski zapisi* 3-4 (1962.), 381, 386; G. Stanojević, "Mletačke i dubrovačke vijesti", 212, 214; Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Svjetlost, 1980., 164, 194-195, 204-205, 221, 223, 234; M. R. Hickok, *Ottoman Military Administration*, 29; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini. Knjiga 3. Bosanska krajina, zapadna Bosna i Hercegovina*, Sarajevo: Sarajevo publishing, 1998., 152; E. Pelidija, *Banja-lučki boj*, 240, 259.

Sljedeći je moment u kojem dubrovački izvještaji dobivaju na važnosti Ali-pašina pobjeda kod Banje Luke u kolovozu 1737. godine. Dubrovčani bečkom dvoru ističu brojnost, hrabrost i dobru organiziranost osmanske vojske, za razliku od drugih izvora koji glavnu krivnju za austrijski poraz pripisuju neslozi i neiskustvu generala.⁵² S tim u vezi, dubrovački izvještaji pružaju dodatan uvid u samosvijest, hrabrost i domoljublje bosanskog naroda, oslanjajući se na bošnjačku historiografiju koja je banjolučkoj bitci pridala veliki vojni, kulturni pa čak i nacionalni značaj.⁵³

Dubrovnici opažaju da je narod u Bosni iznimno hrabar, srčan, odlučan i otporan. "Navikli su živjeti u oskudici i više brinu za očuvanje religije i domova, nego za svoje živote... u stanju su podnositi snažne opsade jer su motivirani da ne žale za prolivenom krvi koja je u službi islamskog zakona." Najviše čuđenja izazvale su mase dobrovoljaca koje su se u natjecateljskom duhu okupljale u Ali-pašinu ratnom kampu. Zaključili su da narod "ne brani granice Carstva zbog interesa velikog vezira, već iz vlastitih interesa i brige za očuvanje svojih kuća i religije". Zbog domoljublja i pripadnosti Bosni, Dubrovčani su vojsku skupljenu u Bosanskom ejaletu od tog vremena nazivali "bosanska vojska" i "Turci iz Bosne". Dotad su ih zvali *Milizie Turche* ili *Turchi*.⁵⁴

I nakon banjolučke bitke narod je bio okrenut prvenstveno Bosni kao svojoj domovini. Bošnjaci Ali-paši nisu dali da ode iz Bosne i da se pridruži vezirovu kampu kod Beograda u ljeto 1738. godine. Njihove molbe naišle su na odobrenje velikog vezira Jegen Mehmed-paše. I u studenome 1738. godine tražili su od Porte da ne ratuju izvan svoga ejaleta.⁵⁵ Kad im to nije uspjelo ni po treći put, na ljeto sljedeće godine, žestoko su se pobunili jer nisu htjeli ostaviti "svoje kuće i sinove da bi branili druge gradove". Govorili su da će Austrijanci sigurno napasti njihovu zemlju ako je oni napuste.⁵⁶ Ali-paša je na kraju ipak krenuo prema Beogradu, ali "s ne više od 5.000 vojnika, od kojih su

⁵² DA, 958/30, 31; 3073/56, 57, 58, 59, 60; 3133/35, 36; F. W. K von Schmettau, *Mémoires secrètes de la guerre*, 145; K. Roider, *The Reluctant Ally*, 101-102, 110-111, 135-136. Senat je čak hvalio Hildburghausenovu držanje. *Let. Pon.*, sv. 55, f. 55v.

⁵³ *Bulbulistan*, Džemal Čehajić i Fehim Nametak (ur.), Sarajevo: Kulturni centar I. R. Iran u BiH, 1973., 14, 48; Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo: Svjetlost, 1973., 471-473; Enes Pelidija, "Bosanski ejalet od 1593. godine do Svištovskog mira 1791. godine", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, ur. Ibrahim Tepić, Sarajevo: Bosanski kulturni centar, 1995., 164-165; Mustafa Imamović, "Bošnjački etnos: Identitet i ime", *Prilozi* 32 (2003.), 322; Marko Attila Hoare, *The History of Bosnia: From the Middle Ages to the Present Day*, London: Saqi books, 2007., 48.

⁵⁴ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 35v, 40r-40v, 42r, 43r-43v, 52v, 73r, 168r, 128r, 197r, 201r; sv. 56, f. 50r, 61v, 91v, 131v-132r. *Vidi: London Gazette*, 7686 (21. 3. 1738.), 7747 (21. 10. 1738.); E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 408-409.

⁵⁵ Vezir nije želio dati povoda novim Ali-pašinih uspjesima te ga je ostavio u Bosni pod izlikom da je tamo potreban. *Let. Pon.*, sv. 55, f. 130v-131r, 177v, 197r, 201r, 220r; sv. 56, f. 17r; DA, 3163/79.

⁵⁶ DA, 3133/65; 3164/20; *Let. Pon.*, sv. 56, f. 62v, 76r, 77r, 91v, 95r, 95v, 106v, 123v, 131v, 132r; M. Sami, H. Šakir, M. Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, 563; G. Stanojević, "Crnogorska i brdska plemena", 218. I tijekom drugog Ali-pašina namještenja u Bosni 1745., narod je protestirao da zbog opasnosti od Austrije neće otići na perzijsku frontu. DA, 3164/47.

neki imali mač bez puške, a neki pušku bez mača". Za razliku od Dubrovčana, osmanski kroničari ovu pobunu ne spominju već javljaju da su svi mladići bez prigovora krenuli prema Beogradu.⁵⁷

Dubrovčani donose i novu ocjenu banjolučke bitke. U pismu bečkom dvoru navode da je "Ali-paša proglašen prorokom i osloboditeljem Carstva" jer je o "banjolučkoj bitci ovisila sudbina cijelog rata".⁵⁸ Prema pisanju Dubrovčana, obranom Bosne onemogućeno je širenje Beča ne samo na Bosnu, koja je trebala pripasti austrijskom caru bez obzira na ugovoreni mir, već i na Albaniju i Grčku kao što je bilo predviđeno austrijskim ratnim planom.⁵⁹

Kao što prepoznaju Dubrovčani, Austrijanci nisu osvojili Bosnu zbog "mudrog i opreznog" držanja paše koji je izgradio "snažan autoritet, ali nije vladao autoritativno". Ključna je bila samostalna inicijativa naroda i paše, i to bez odobrenja i pomoći Porte.⁶⁰ Prema dubrovačkim izvještajima, veliki se vezir Jegen Mehmed-paša tek od veljače 1738. godine planirao "pobrinuti za poslove u Bosni". Ali-paša je tek tada dobio novac za mobilizaciju vojnika, tek tada su mu iz Istanbula poslani vagoni ratne municije, brodovi natovareni žitom i tatarske trupe iz središta Carstva. Međutim, više nije bilo važno što je za potrebe Bosne pristigla francuska tartana sa žitaricama, brašnom i ječmom, a slijedilo je još pet do šest brodova s istim tovarom.⁶¹ Odlučujuće su bitke već bile završene.

Osim u Bosni, Ali-paša je uživao velik ugled i u Istanbulu gdje se na sve strane "hvalilo njegovo držanje". Chirico je pisao da je Ali-paša "poštivan ovdje i u cijelom svijetu, posvuda se govori o njegovoj velikodušnosti, mudrom i dobrom ponašanju". Zaključio je da je Ali-paša iz Bosne "jedina velika osoba koja može učvrstiti i stabilizirati stvari u ovome Carstvu jer je pouzdan, sposoban i ima veliki talent i iskustvo, kao i svekoliko povjerenje". Chirico je čak proširio glasinu da je omraženi veliki vezir preminuo i da je carski pečat predan Ali-paši. U pismu Bianchiju Dubrovčani su mudro zaključili da će

⁵⁷ *Let. Pon.*, sv. 56, f. 131v–132r, 142v; *DA*, 3164/20; M. Sami, H. Şakir, M. Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, 563; F. Nametak, L. Hadžiosmanović, *Obrana Bosne*, 89–90, 124. Procjene o broju Ali-pašine vojske pod Beogradom. Usp.: L. Cassels, *The Struggle for the Ottoman Empire*, 168–169; Melek Çoruhlu, *Musafa Mehmed Efendi Kit'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tahlil ve Metin)*, Istanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005., 65; Hatice Söylemez, *Mukaddimetü's-sefer (1736-1739 seferi hakkında bir eser), metin değerlendirme*, Istanbul: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007., 13; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 288; H. Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi*, 224.

⁵⁸ Isto i kod: Vuk Vinaver, "Novi Pazar i okolica - period turske vladavine", u: *Novi Pazar i Okolina*, ur. Mihailo Maletić i dr., Beograd: Književne novine Beograd, 1969., 185.

⁵⁹ *Let. Pon.*, sv. 54, f. 207r, 220r; sv. 55, f. 52v–53r, 62v, 62r; *DA*, 3164/5.

⁶⁰ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 38v–39r, 41r, 42r–43v, 127v, 158r.

⁶¹ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 128v, 131r, 143r, 146r, 161v, 162v, 167v, 168r, 177v, 197r, 220v; *DA*, 3163/75. Usp. A. Handžić, "Bosanski namjesnik Ali-paša Hekim-oglu", 168–169; *Bono Benić, Ljetopis sutješkog samostana*, Ignacije Gavran (prired.), Sarajevo: Veselin Masleša, 1979., 145; J. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi vol. 7*, c. 13, 506; Hasan Popara, "Tri neobjavljena dokumenta o banjalučkom mutesellimu i muhafizu Ali-begu Grošiću - prilog historiji Banje luke 1738-1740.", *Anali Gazi Husrev-begove Biblioteke* 29/30 (2009.), 8–10.

Ali-paša, čak i ako ne postane veliki vezir, sigurno imati snažan utjecaj i bolji položaj u svim državnim stvarima zbog zasluga u prosperitetu Carstva i učvršćivanju mira.⁶²

O ulozi Ali-paše u obrani Carstva govori i činjenica da mu je nakon banjolučke pobjede sultan Mahmud I. čestitao zbog "spašavanja Bosne od invazije dušmana" i poslao mu krzneni ogrtač, sablju i 300 vreća novca i srebrnih perjanica.⁶³

Prijelomna banjolučka bitka

Vijesti koje su stizale u Dubrovnik nakon osmanske pobjede pod Banjom Lukom uvelike su se razlikovale. U pismu 7. kolovoza, dakle tri dana nakon banjolučke bitke, Dubrovčani su prenijeli Bianchiju vijest da su Austrijanci pobijedili. Iste vijesti stigle su i do generalnog providura u Zadru.⁶⁴

U Dubrovniku je tek nakon 12. kolovoza potvrđeno da su pobjednici ipak Osmanlije.⁶⁵ O tome ih je najranije obavijestio Bianchi jednim šifriranim retkom. Natuknuo je da stvari u Bosni ne idu dobro. To pismo doputovalo je do Dubrovnika rekordnom brzinom, za dvanaest dana, dok su Lalićeve i Đivovićeve vijesti bile na putu čak mjesec dana. Njihova pisma o Hildburghausenovu neuspjehu pod Banjom Lukom stigla su krajem rujna, kad su Dubrovčani bili već dobro upućeni u događaje na bosanskom bojištu.⁶⁶

Dubrovčani su informacije tražili i izravno s terena. Poslali su don Vicka Mršu Andrijaševića u posjet knezu Iviću iz Popova koji se netom vratio iz banjolučkog boja. Osim detalja o tijeku banjolučke bitke, Dubrovčane je zanimao i pravac budućih operacija Osmanlija, kao i njihova opskrbljenost hranom.⁶⁷

⁶² *Let. Pon.*, sv. 55, f. 161v; sv. 56, f. 20r; *DA*, 3164/5, 22, 23, 24.

⁶³ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 86v, 93v; *DA*, 3163/70; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 276-277. Usp.: Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, "Kronika Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38 (1989.), 137-138; F. Nametak, L. Hadžiosmanović, *Obrana Bosne*, 116-117.

⁶⁴ *DA*, 958/24; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 45r, 64v; G. Stanojević, "Mletačke i dubrovačke vijesti", 215. Usp.: *London Gazette*, 7628 (16. 8. 1737.), 7629 (20. 8. 1737.); Tadija Smičiklas, *Poviest Hrvatska II (1526-1848)*, Zagreb: Matica hrvatska, 1879., 310; Josip Ante Soldo, *Makarski ljetopisi 17. i 18. stoljeća*. Split: Književni krug, 1993., 111.

⁶⁵ Više o bitci: *London Gazette*, 7628 (16. 8. 1737.), 7629 (20. 8. 1737.), 7633 (3. 9. 1737.); F. W. K. von Schmettau, *Mémoires secrètes de la guerre*, 105-110; Moritz von Angeli, "Der Krieg mit der Pforte 1736 bis 1739", *Mittheilungen des k.k. Kriegs-Archivs* 6 (1881.), 263, 297-302; Mehmed beg Kapetanović-Ljubušak, *Boj pod Banjolukom godine 1737. Narodne pjesme*, Sarajevo: Tiskara Spindler i Löschner, 1888., 7-15, 32, 35-36; Hamdija Kreševljaković, "Bitka pod Banja Lukom", *Narodna uzdanica, kalendar za 1937 (1355-1356. po Hidžri)* 5 (1936.), 96-99, 102; C. Erbakan, *1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları*, 16, 34-35; A. Handžić, "Bosanski namjesnik Ali-paša Hekim-oglu", 156-159; Lamija Hadžiosmanović, "Dvije neobjavljene pjesme o banjalučkom boju iz Kadićeve Hronike", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 22-23 (1976.), 323-326; F. Nametak, L. Hadžiosmanović, *Obrana Bosne*, 41-44, 48, 51-52, 55; E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 313-335.

⁶⁶ *DA*, 958/25; 3133/19, 20; 3061/III 44, 45; 3163/68; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 40v-41v, 58v, 73v, 75r-75v.

⁶⁷ *DA*, 3330/116. Usp. Marijan Sivrić, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje od potresa 1667. do pada Republike 1808*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2003., 30-31.

Nakon iznenađujućeg obrata kod Banje Luke, pobjednička euforija Dubrovčana postupno se smanjivala. U početku su nastavili hrabriti bečki dvor, uvjereni da je banjolučka bitka tek kratkotrajni zastoj u austrijskom napredovanju. Bianchiju su umanjivali ratne uspjehe Osmanlija, optuživali ih da plasiraju lažne informacije, naglašavali su slabost vojne opskrbe, nestašicu hrane, dezerterstvo, raspad i opću zbunjenost osmanske vojske. Preuveličavali su osmanske gubitke tvrdeći da su izgubili "12.000 do 15.000 ljudi, i to najboljih i najhrabrijih boraca iz Bosne". Ako se tome pridodaju i planirani ustanci kršćana u Bosni, austrijska je pobjeda sigurna, zaključivali su Dubrovčani.⁶⁸ Štoviše, u pismu iz sredine kolovoza pisali su da "stvari sazrijevaju u našu veliku korist", a u rujnu su zamolili Bianchija da austrijskim generalima u Bosni pošalje pisma preporuke za dubrovačke interese.⁶⁹

I iz Beča su dolazile ohrabrujuće riječi. Između ostaloga, Bianchi je početkom rujna uvjeravao Dubrovčane da se vrše sve moguće pripreme za osvajanje Bosne pod svaku cijenu prije zime i za potpisivanje mira na principu *uti possidetis*. Isto je u rujnu pisao i Lalić. Bianchijevo rujansko pismo stiglo je u Dubrovnik za dvanaest dana, dok su Lalićeva pisma stigla tek krajem listopada, kad je već bilo jasno da je situacija za austrijsku vojsku krenula nizbrdo.⁷⁰

Nakon što se slegla prašina oko banjolučke bitke, otprilike u rujnu, Dubrovčani su počeli shvaćati da Austrijanci gube. Privremeno su prorijedili pisma Beču, a osnažili dopisivanje s drugim stranama. Od rujna su pokrenuli dopisivanje i s mletačkim providurom Danijelom Dolfinom. Time su zasigurno htjeli umanjiti štetu zbog tajnog obavještavanja bečkog dvora.⁷¹

Uskoro su i dubrovački obavještajci na Zapadu, poput Vandenheuvela, Đivovića i Lalića, počeli iskazivati potpunu ravnodušnost i gubitak bilo kakve nade u vojni preokret. Vandenheuvelova i Đivovićeva pisma iz listopada i studenoga u Dubrovnik su stigla tek krajem siječnja i početkom veljače, kad su u Dubrovniku stvari već bile odlučene. Navrijeme su stigla jedino Lalićeva pisma s početka listopada. On je pisao o austrijskom

⁶⁸ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 39r-39v, 43v-44v, 48v-50r, 52v, 53v, 55r, 60v, 62r, 68v-69r, 71v, 86v; *DA*, 3133/25. Više o kršćanskom ustanku: J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches* 5, 720-721; Johann Langer, "Nord-Albaniens und der Herzegowina Unterwerfungs-Anerbieten an Österreich: 1737-1739", *Archiv für österreichische Geschichte* 62 (1881.), 247-267; Mita Kostić, "Ustanak Srba i Arbanasa u Staroj Srbiji protiv Turaka 1737-1739. i seoba u Ugarsku", *Glasnik skopskog naučnog društva* 7-8 (1930.), 209-213; G. Stanojević, "Crnogorska i brdska plemena", 384-390; Gligor Stanojević, "Borba crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena protiv turske vlasti (XVI-XVIII vijek)", u: *Crna Gora*, ur. Mihailo Maletić, Beograd: Novinsko izdavačko preduzeće Književne novine, 1976., 176-197; Slavko Gavrilović, "Srpski nacionalni program patrijarha Arsenija IV. Jovanovića Šakabente iz 1736/7. godine", *Zbornik za istoriju* 44 (1991.), 41-48; E. Pelidija, *Banjalučki boj*: 272-275, 285.

⁶⁹ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 45v, 74r. Isto i tijekom Velikog rata. V. Foretić, *Povijest Dubrovnika* 2, 185.

⁷⁰ *DA*, 958/26, 27, 28, 29; 3133/21, 22; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 40v-41v, 59r-59v, 66r-68r, 84r-84v.

⁷¹ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 64r-65r, 80v-81r.

napuštanju Novog Pazara, austrijskoj neuspješnoj opsadi Užica i novoj kampanji velikog vezira. Zaključio je da je plan bečkog dvora o zauzimanju Bosne nemoguć.⁷² I Chirico im je poslao obeshrabrujuće vijesti. Javio je da su Austrijanci protjerani iz Bosne i da su namjesniku Ali-paši poslani novci s Porte, da je sultan pokrenuo pripreme za novu kampanju te da su Osmanlije uvjereni da će sljedeće godine pobijediti Austrijance.⁷³

Čak je i Bianchi nakon osmanskog osvajanja Niša u listopadu pisao o "fatalnom austrijskom neuspjehu" koji je zaprepastio cijeli svijet i nema sličnog primjera u cijeloj povijesti austrijske dinastije. Ipak je uvjeravao Dubrovčane da će Hildburghausen osvojiti Bosnu do zime te da bečki dvor planira okupirati i Albaniju.⁷⁴

Međutim, vijesti pristigle s drugih strana potpuno su otrijeznile Dubrovčane. U listopadu i studenome obavijestili su Bianchija o odlasku Ali-paše prema Užicama, dolasku goleme vojske Ahmed-paše Čuprilića i razoružavanju kršćanskih ustanika. Prenijeli su i Chiricove vijesti o imenovanju novog velikog vezira, ratobornog Jegen Mehmed-paše i pripremama nove ofenzive u kojoj će sudjelovati i proslavljeni general Ahmed-paša Bonneval. Podsjetili su Bianchija i na loše stanje u austrijskim vojnim redovima. Naime, od Lalića i Bonellija doznali su za odlazak careva zeta Franje Stjepana II. iz ratnog kampa, smrt toskanskog vojvode Medicija, suđenje generalu Doxatu zbog predaje grada Niša i zatvaranje generala Seckendorfa i Schmettaua zbog ratne neaktivnosti i odugovlačenja.⁷⁵

Odlučili su iskoristiti zimski predah da razmotre mogućnosti i istraže političke opcije. Odluka je donesena na zasjedanju Senata sredinom studenoga 1737. godine. Obrat političkih i ratnih prilika nagnao je Dubrovčane na ponovno približavanje osmanskoj strani. Kao što se moglo očekivati, interesi Republike prevagnuli su nad odanošću kršćanskoj strani kojoj je Dubrovnik prema unutrašnjem usmjerenju pripadao. Republika je prekinula s jednosmjernom političkom orijentacijom i pokrenula stare diplomatske mehanizme dvostrukog obavještavanja.

Dubrovačka dvostruka obavještajna aktivnost

Zadatak koji je stajao pred Dubrovčanima bio je iznimno težak. Trebalo se opravdati i ponovno uspostaviti odnose s bosanskim namjesnikom Ali-pašom. Odmah su mu slatkorječivo čestitali na pobjedama, kasneći čak tri mjeseca od bitke pod Banjom

⁷² DA, 3073/56, 57, 58, 59; 60; 3061/III 47, 48, 49; 3133/23, 24, 25; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 91v-92r, 106v, 123r.

⁷³ DA, 3163/69, 70, 71, 72; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 69r. Chirico je do tada redovito slao pisma o napredovanju mirovnih pregovora, odnosima među ministrima Porte, raspoloženju Engleske i Nizozemske te o ostalim tekućim stvarima. DA, 3163/64, 65, 66, 67, 68; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 64r-64v, 67v.

⁷⁴ DA, 958/30, 31, 35, 36; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 85r-85v.

⁷⁵ DA, 3163/70, 71, 72; 3133/27; 3093/128; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 85r-87r, 89v, 92v-95r. Usp. Đurđica Cvitanović, "Dopuna proučavanju djela i života Nikole Doxata de Démoreta", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 17 (1993.), 60.

Lukom,⁷⁶ a zatim su u Bosnu poslali dragomana Miha Zarinija. Vijećnike u ovom naumu nije odvratilo ni novo Bianchijevo pismo u kojem stoji da bi sretan ishod samo jedne bitke mogao okrenuti cijelu situaciju i dovesti Dubrovnik "u najbolje stanje u njegovoj povijesti".⁷⁷

Misija je bila tajna, skrivena iza namjerno puštenoga glasa da je Zarini otišao bosanskom namjesniku zbog problema sa soli i makarskom skalom. Na audijenciji je paši najprije trebao čestitati na mudrom i hrabrom držanju u teškim ratnim okolnostima ističući da je time očuvao ne samo Bosnu nego i okolne zemlje. Zatim je, uz mnoštvo riječi o odanosti i pokornosti Dubrovnik, trebao vješto i oprezno prikriti istinu o dubrovačkoj jednogodišnjoj šutnji i šurovanju s Austrijancima.⁷⁸

Pragmatični paša oprostio je Dubrovčanima, ali je ipak dao naslutiti da zna za njihovo držanje tijekom rata. Na odlasku je od Zarinija zatražio redovite izvještaje o stanju na bojištima i dodao: "Sada je trenutak da pokažete svoje osjećaje i dokažete svoju vjernost, i mogu reći da je ovo doista prvi i posljednji put da je razotkrivena vaša (ne)vjernost koju trebate snažno braniti i ne pristajati prijedlozima vražjih navođenja jer ako se to sazna, ja, koji sam vam sklon, mogu tvrditi da će to biti vaša krajnja propast."⁷⁹

Nakon Zarinijeva povratka, Dubrovčani su početkom siječnja 1738. godine Ali-paši uputili srdačnu zahvalu. Uslužno su poslali poseban list s vijestima koje su prikupili "s drugih strana" jer iz Austrije i Venecije nisu stigli novi izvještaji. Zaista su do tog vremena kasnila Lalićeva pisma iz Venecije, ali je stiglo jedno Bianchijevo pismo iz Beča, koje su paši prešutjeli. Narednog je dana iz kancelarije dubrovačke vlade izašlo i pismo za

⁷⁶ O protokolu čestitanja: Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI. veku*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1973., 131; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika 2*, 59, 177, 201; Šime Ljubić, "Poslanice dubrovačke na Mletačku republiku", *Starine JAZU* 15 (1883.), 55-56, 61, 71.

⁷⁷ *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 60v-61v; *Cons. Min.*, sv. 94, f. 39r; DA, 958/28; A. Handžić, "Bosanski namjesnik Ali-paša Hekim-oglu", 163.

⁷⁸ CLDT, sv. 3, f. 96v-97v; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 69r-74v; DA, 3260/48; Vesna Miović, "Metode dubrovačke diplomacije u kontaktima s Osmanlijama", u: *Zbornik Diplomatske akademije 3*, ur. Svjetlan Berković, Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, Diplomatska akademija, 1998., 250-251; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 182-183. Usp. s ranijim ratovima: Ć. Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici", 66-67; Žarko Muljačić, "Prilog politici Dubrovnika za austrijsko-turskog rata 1788.-1789.", *Historijski zbornik 6* (1953.), 37-38; V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*: 15-18; Bogumil Hrabak, "Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine u primorje od kraja XIII do početka XVII veka", *Godišnjak Društva istoričara BiH* 14 (1963.), 134, 142, 154; T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 168-170, 176-177, 369-371; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika 2*, 68-69, 74, 174-175, 205.

⁷⁹ DA, 3260/47; Vesna Miović, "Dnevnik dubrovačkog dragomana Miha Zarinija", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 33 (1995.), 105-106, 111. Usp. s drugačijim slučajevima: T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 240-241, 281, 366; Metin Ziya Köse, "Dubrovnik İle Hersek Arasında Bir Diplomatiğin Ticari Problemi", *History Studies* 3/2 (2011.), 289-294. Iako u dubrovačkoj kapitulaciji nije pisalo da trebaju voditi vanjsku politiku prema interesima Porte, to se očekivalo. Usp: AT, 401; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika 2*, 98-102; Ovidiu Cristea, "The Friend of My Friend and the Enemy of My Enemy: Romanian Participation in Ottoman Campaigns", u: *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, ur. Gábor Kármán, Lovro Kunčević. Leiden: Brill, 2013., 253-274.

Bianchija. Bez komentara o povratku Republike na osmansku stranu, vlasti su napisale da se nadaju boljim vijestima i sretnom napretku Carskog Veličanstva. Priložili su i novosti kao novu potvrdu službe austrijskom caru.⁸⁰

Od siječnja do veljače 1738. godine Bianchi je primio čak tri dubrovačka pisma s vijestima iz Istanbula i Bosne, a Ali-paša samo jedno.⁸¹ Poseban papir s novostima za Ali-pašu nije sačuvan, ali može se pretpostaviti da je Senat prenio barem djelić novosti koje je do tada dobio od Lalića i Bianchija. Vjerojatno je vijesti za pašu nadopunio i manje važnim događajima poput udaje kćeri poljskoga kralja, o čemu je pisao Vandenheuvel.⁸²

Krajem veljače stigao je u Dubrovnik pašin odgovor. Uz tekuća pitanja, paša je tražio i svježije vijesti o austrijskim pripremama i pokretima. Međutim, umjesto u Bosnu, Dubrovčani su krajem veljače iscrpne vijesti uputili Bianchiju kao odgovor na njegovo propitkivanje spremaju li Osmanlije napad na Hrvatsku.⁸³ Najavili su pokret prema Hrvatskoj, ali su istaknuli da paša ratne planove drži u tajnosti, pa se može pretpostaviti da su nešto vijesti o Bosni dobili od trebinjskog mirimirana Ibrahim-paše Resulbegovića.⁸⁴ Mirimiran je očito postao uobičajeni izvor novosti jer ga je dragoman Zarini u veljači 1738. godine upravo s tim ciljem posjetio. Dao mu je poklon, uvjeravao ga u veliko prijateljstvo i poštovanje dubrovačkih plemića te pokušao iz njega izvući vijesti o osmanskim ratnim planovima.⁸⁵

U ožujku je Ali-paša zauzeo Užice, u dubrovačku su luku stigli prvi brodovi sa žitaricama za Bosnu, a u luci je probleme zadavao jedan nasukani ulcinjski brod. Ponukani time, krajem ožujka poslali su paši novo pismo s vijestima.⁸⁶

Nedugo zatim javio se i Bianchi. Ministar Bartenstein prenio mu je zahvalu cara zbog pažnje koju je Republika pokazala slanjem vijesti u ratnim prilikama. I Bianchi

⁸⁰ *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 91r, 91v; *CLDT*, sv. 2, f. 99r-100r; *AT*, 33; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 104r-106r, 115v; *DA*, 958/40; 3133/27, 28, 29.

⁸¹ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 109r, 116r, 118r-120r; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 99r, 99v; *CLDT*, sv. 2, f. 101r-101v.

⁸² *Let. Pon.*, sv. 55, f. 119r-120r, 123r-124v; 126v-127r; *DA*, 958/41, 42; 3133/27, 28, 29; 3073/78-62.

⁸³ *AT*, 30; C2 1a; BIV 1/37; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 127v-131v; *DA*, 958/42, 43; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 102r-102v.

⁸⁴ Više o Ibrahim-paši i obitelji Resulbegović: *CLDT*, sv. 2, f. 33r-33v, 96v-97r; sv. 3, f. 153v-154r; Vladislav Skarić, "Trebinje u 18. veku", *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 45 (1933.), 49-50; Mustafa Busuladžić, "Osman-paša Resulbegović", *Gajret: kalendar za godinu 1939* (1938.), 275-283; H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 138-139; E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 126.

⁸⁵ *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 102r; *Cons. Min.*, sv. 94, f. 60r; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 81r-82r; *DA*, 3260/50; *CLDT*, sv. 2, f. 102r.

⁸⁶ *CLDT*, sv. 2, f. 105r-105v; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 130r-130v, 145v, 150r-150v, 163v, 165r; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 82v-83r; *DA*, 3260/47; 3133/36; 3163/76; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 99r-99v, 118r; *AT*, 30; BIV 1/37; C 2, 1a; BIV 1/37; E 23/8; 4175; 4176; 205; 202; B IV 1/283; 29; B IV 1/39; BBA, *Cevdet Askeriye* (dalje: C.AS), dosya 1106, gömlek 48947. Usp.: *London Gazette*, 7686 (21. 3. 1738.), 7687 (25. 3. 1738.), 7690 (4. 4. 1738.), 7692 (11. 4. 1738.); 7693 (15. 4. 1738.); M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata", 108-109; Vesna Miović, "Ulcinjani i Dubrovačka Republika u prvoj polovici XVIII. stoljeća", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992.), 105; I. Parvev, *Habsburgs and Ottomans*, 222; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 184; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 87-88.

ističe da "pravovremene, točne i jako potrebne vijesti, a posebno one o Bosni" dolaze iz Dubrovnika.⁸⁷ U travnju je neumorni Bianchi dubrovačke interese ponovno preporučio generalu Weberu. Prema nalogu dubrovačkih vlasti obavio je to u strogoj tajnosti jer će Republika u suprotnome imati probleme s Osmanlijama, a i jedino tako mogu nastaviti "slobodno slati vijesti na službu austrijskom caru do dolaska njegove slavne vojske na granice Republike".⁸⁸ Dubrovčani su uputili još jedno pismo za Bianchija, i to s detaljnim vijestima o osmanskim kampanjama na Novi i Gradišku, uspjehu kod Užica i drugim obavijestima s Porte. Dan ranije iz kabineta Republike izašlo je i pismo za pašu. Tek uzgred spomenuli su austrijske ratne pripreme i obećali da će poslati novu pošiljku vijesti po dragomanu Zariniju koji je krenuo u Bosnu.⁸⁹

Naizgled detaljnije vijesti poslali su paši mjesec dana kasnije. Međutim, usporedbom s vijestima koje su Dubrovčani tri dana kasnije poslali Bianchiju o događajima na Porti i u Bosni, stječe se dojam da su vijesti za Beč bile znatno detaljnije, sustavnije i obuhvatnije. Nasuprot tome, vijesti za bosanskog namjesnika filtrirane su u najosnovnije, takoreći oskudne informacije, a među njima je bilo i starih vijesti, poput one Lalićeve o pogubljenju generala Doxata i njegovih vojnika zbog predaje Niša. Pravdali su se da nemaju novih obavijesti jer u posljednje vrijeme nitko nije dolazio u Dubrovnik. Međutim, do toga vremena u Dubrovnik su stigla Bianchijeva, Đivovićeve i Lalićeve pisma s mnoštvom informacija koje su Dubrovčani paši zatajili, primjerice o pokretima ruske vojske prema Transilvaniji, lošem stanju austrijske vojske i animozitetu među generalima, smirivanju kuge u Banatu, sudskom procesu protiv generala Seckendorfa i tako dalje.⁹⁰

Paši su pisali iznova u lipnju i srpnju. Sredinom lipnja ponovili su stare vijesti iz prethodnog pisma, poput dvostruko uvećanog broja austrijskih vojnika.⁹¹ Pisali su da nije poznat njihov pravac kretanja iako je Đivović još u travnju i svibnju javio da će austrijske trupe krenuti prema Petrovaradinu i Beogradu. U Bosnu su prosljedili jedino svježju Bianchijevu vijest o odlasku austrijskih zapovjednika iz Beča. Pašu bi sigurno više zanimala Bianchijeve vijesti o teškoj austrijskoj opsadi Vidina, ulasku Osmanlija u Banat i napredovanju kuge nego ono što su mu Dubrovčani pisali o englesko-španjolskom ratu ((Ratu za Jenkinsovo uho, 1739.-1741.) i sukobima u Ratu za poljsko nasljeđe (1733.-1738.).⁹²

⁸⁷ *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 118r; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 143r-143v; *DA*, 958/49, 50.

⁸⁸ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 155v-157v; *DA*, 958/47, 52.

⁸⁹ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 155v-160r; *CLDT*, sv. 2, f. 106r; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 82v-83r.

⁹⁰ *CLDT*, sv. 2, f. 109r-109v; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 164v-165v, 166v-167r, 168v-169r, 175v-177v; *DA*, 958/48, 49; 3061/III 50, 51; 3133/35, 36.

⁹¹ *CLDT*, sv. 2, f. 111v-112v. Usp.: *DA*, 3061/III 54; 958/48; *Gazette*, 7716 (4. 7. 1738.), 7714 (27. 6. 1738.); M. Angeli, "Der Krieg mit der Pforte", 420-422; L. Cassels, *The Struggle for the Ottoman Empire*, 153; K. Roeder, *The Reluctant Ally*, 139, 157.

⁹² *DA*, 3061/III 52, 53; 958/54, 55; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 197v-198r.

Istog dana poslali su pismo i Bianchiju. Požalili su se da sve teže dolaze do informacija. Osmanlije su čak pogubili dvojicu svećenika i jednog misionara koji su neoprezno poslali vijesti u Dubrovnik. Ipak, doznali su da bosanski namjesnik vodi obuhvatne vojne pripreme, dovozi municiju i hranu u kamp kod Travnika kamo marširaju albanski i ulcinjski vojnici, a na oružje je ustalo od 50.000 do 60.000 bosanskih muškaraca. Bianchija su detaljno obavijestili o svemu što je pisao Chirico još u travnju i svibnju. Deset dana kasnije, krajem lipnja, Dubrovčani ponovno pišu Bianchiju, iako kažu da nemaju novih vijesti jer su nedavno pisali. Javljuju, ipak, da je bosanski namjesnik s vojskom krenuo iz Travnika. Kao i ranije, detaljno prenose dotadašnje Chiricove vijesti o velikom priljevu vojske u osmanski ratni kamp, i o drugim nebitnim stvarima iz drugih dijelova Carstva.⁹³

Sljedeći dan poslali su pismo i Ali-paši. Glavna vijest bila je osmansko zauzimanje Oršove i Mehadije, čime je otvoren put prema Temišvarskom Banatu kamo se uputila vojska. O zauzimanju tih dvaju gradova Dubrovčani su primili žurne vijesti od Lalića, i to već krajem svibnja kada je zauzeta Mehadia. Iako je Lalić tada prenio "nesigurne vijesti", one su potvrđene Bianchijevim pismima koja su početkom lipnja stigla u Dubrovnik. Sredinom lipnja stigla su i Đivovićeva pisma. Te sretne vijesti, premda su stigle uz gotovo jednomjesečno zakašnjenje, zasigurno su dodatno motivirale Ali-pašu za planirani napad na Hrvatsku.⁹⁴

Sad je bio red da se opet pošalje pismo Bianchiju. Sredinom srpnja pisali su da će paša s vojskom krenuti prema Jajcu, a onda će na hrvatsku granicu. Bile su to pouzdane vijesti koje im je prenio netko iz pašina kampa kod Travnika. Vjeruje se da će okupiti 60.000 ljudi, ali prema onome što je obavještajac uočio, bit će ih ipak puno manje. Vojsku čini uglavnom konjica, većinom mladi, hrabri ljudi bez puno ratnog iskustva, naoružani kopljima, puškama i sabljama. Dubrovčani su presreli i jedno pismo s bosanskog dvora, koje šalju Bianchiju.⁹⁵

Nekoliko dana kasnije pisali su i Ali-paši. Ponovili su vijesti iz prethodnih pisama i obavijestili ga o nevažnim događajima u svijetu. U to vrijeme raspolagali su s mnoštvom bitnih informacija jer su početkom srpnja stigla Đivovićeva pisma koja donose detaljan pregled vojnih priprema i pokreta obiju zaraćenih strana prema Nišu, Vidinu, Temišvaru i Beogradu, kao i dva Bianchijeva pisma o austrijskim i osmanskim ratnim položajima,

⁹³ DA, 3163/77, 78, 79, 80; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 194v-197v, 198v-199r, 200r-202v, 214v-216r. Usp.: *London Gazette*, 7707 (3. 6. 1738.), 7716 (4. 7. 1738.), 7801 (28. 4. 1739.); Münir Aktepe, *Şem'dâni-zâde Findıklılı Süleyman Efendi târihi Mür'it-tevârih 1*, Istanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976., 79; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt 2. Kısım: XVIII. Yüzyıl*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003., 281.

⁹⁴ CLDT, sv. 2, f. 113v-114r; DA, 958/54, 55, 56, 57; 3133/40, 41, 42; 3061/III 56; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 203r, 212r, 214v-216r. Usp.: *London Gazette*, *Gazette*, 7703 (23. 5. 1738.), 7705 (30. 5. 1738.), 7707 (3. 6. 1738.), 7710 (13. 6. 1738.); I. Parvev, *Habsburgs and Ottomans*, 223.

⁹⁵ *Let. Pon.*, sv. 55, f. 210r-211v, 212v.

napredovanju kuge i mirovnim pregovorima.⁹⁶ Unatoč tome, Ali-paša je bio zadovoljan, iskazao je "veliko zadovoljstvo i radost zbog dubrovačke vjernosti i primljenih novosti".⁹⁷

I dok su pašu uskratili za još koji srpanjski izvještaj, novo su pismo Bianchiju poslali dva tjedna kasnije. Detaljno su opisali događaje i raspoloženje u Istanbulu i na mirovnim pregovorima, kao i ratne pokrete na svim frontama - u Banatu, Bosni, na Crnom moru i u Ugarskoj. Najveći dio izvještaja preuzet je iz Chiricova pisma od 10. lipnja.⁹⁸ Premda se žale da teško dobivaju vijesti iz Istanbula, a isto je i s Bosnom gdje je namjesnik javno zabranio iznošenje detalja o vojnim pokretima, ipak se stječe dojam da su raspolagali detaljnom i opsežnom bazom podataka s raznih strana.

Obavještajne aktivnosti za Ali-pašu u nastavku rata

Nakon što su Habsburgovci 4. i 9. srpnja zauzeli strateški važne gradove Oršovu i Mehadiju, ratna se sreća ubrzo preokrenula. Golema vojska velikog vezira Jegen Mehmed-paše ponovno je 24. srpnja zauzela Mehadiju, a 14. kolovoza Oršovu.

U pismu s kraja kolovoza Dubrovčani su sa znatnim zakašnjenjem paši pisali o austrijskom osvajanju Mehadije i Kornove, a zatim o osmanskom preuzimanju Mehadije. Vijesti o padu tih gradova Dubrovčani su dobili mnogo ranije, i to s više strana. O austrijskoj pobjedi kod Mehadije najprije je izvijestio Đivović u srpnju, a zatim Bonelli i Lalić. Znakovito je da su Dubrovčani o austrijskom osvajanju tih gradova Bianchiju javili mjesec dana prije nego Ali-paši. O promjeni ratne sreće opet je prvi pisao Đivović početkom kolovoza, i to samo dva tjedna nakon što su Osmanlije osvojile Mehadiju. Dubrovčani su odmah pisali Bianchiju, izrazivši žaljenje zbog posljednjih operacija, ali i nadu u nove uspjehe carske vojske.⁹⁹

Nedugo zatim, u Dubrovnik je stiglo pismo Ali-pašina sina Mehmed-bega koji je ranije boravio u Dubrovniku zbog prijevoza žitarica u Bosnu. Pisao je o pašinim pobjedama u Hrvatskoj, o čemu je Dubrovčane već obavijestio trebinjski mirimiran. Zanimljivo je istaknuti da Đivović gotovo istovremeno piše da su Osmanlije u Hrvatskoj doživjele poraz, ostavivši iza sebe artiljeriju.¹⁰⁰

⁹⁶ CLDT, sv. 2, f. 115v-116r; DA, 3061/III 55, 56; 958/58, 59. Usp.: *London Gazette*, 7610 (10. 5. 1737.), 7713 (24. 6. 1738.); K. Roeder, *The Reluctant Ally*, 135-136.

⁹⁷ AT, BIV 1/36, 40; 240; B9, 45.

⁹⁸ Istoga je dana poslana zahvala Đivoviću za njegovo pismo s početka srpnja o događajima kod Petrovaradina i Beograda. On je tijekom srpnja poslao još tri pisma. DA, 3061/III 57, 58, 59, 60; 3163/79; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 221r, 232r-232v.

⁹⁹ CLDT, sv. 2, f. 118v-119r; DA, 3061/III 58, 59, 60, 61, 63; 3093/149, 150; 3133/47, 48, 49, 50; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 222r-222v, 232r-232v, 236r, 241v-243r, 246v-247v; sv. 56, f. 21v-22r. Usp.: *London Gazette*, 7718 (11. 7. 1738.), 7720 (18. 7. 1738.), 7725 (5. 8. 1738.).

¹⁰⁰ CLDT, sv. 2, f. 121v; AT, 49; DA, 3061/III 61, 62.

Senat je požurio čestitati Ali-paši, a "za novo ispunjenje službe Svemogućemu Carstvu pod čijom se sjenom nalaze" poslali su vijesti o Ratu za Jenkinsovo uho koje su prikupili s raznih strana.¹⁰¹ Paša je uzvratilo pismom s detaljnim pregledom osmanskih pobjeda u Hrvatskoj.¹⁰² Na to je Senat uzvratilo još jednom kićenom čestitkom. U čast osmanskih pobjeda organizirali su topovske salve s dubrovačkih zidina i procesiju u Konavlima. Nosiocu pašina pisma, čohadaru (garderobijeru) Sulejman-agi ukazana je posebna pažnja, Dubrovčani su ga zaogrnuili plaštom i predali mu bogatu napojnicu.¹⁰³

Usljebile su nove pobjede. Vipalanka na Dunavu pala je 19. rujna u osmanske ruke. Listopad je prošao s tek nekoliko okršaja suparničkih vojski, a u prvim danima studenoga vojnici su se povukli na zimovališta.

Dubrovočani su Ali-paši početkom studenoga 1738. godine poslali još jedno pismo. Pisali su da je carev zet s prijedlozima mira došao k velikom veziru pod Beograd, ali ga je vezir odbio. Prema Laliću, ta je vijest bila stara više od dva mjeseca. Pisali su i o Ratu za Jenkinsovo uho o čemu su redovito obavještavali pašu, dok ga Bianchiju spominju u samo jednom pismu. Ali-paša je bio zadovoljan, zamolio je da i "ubuduće čuvaju iskreno prijateljstvo i da šalju obavijesti o događajima".¹⁰⁴

Dubrovočani su paši pisali i u prosincu. Javili su o velikoj epidemiji kuge u Temišvarskom Banatu o kojoj su ih još početkom kolovoza i rujna obavijestili konzul Bonelli, Lalić i prepozit Đivović. Kao i u prethodnom pismu, pišu o mirovnim nastojanjima i novim ratnim pripremama bečkog dvora jer Porta ne pristaje na mir. Javljaju da je austrijska vojska upućena u zimovališta, o čemu Đivović piše još sredinom listopada i u studenome. On javlja da će prvi pokreti vojske početi 1. ožujka. Međutim, zbog jake zime¹⁰⁵ Đivovićevo je pismo u Dubrovnik stiglo tek sredinom siječnja 1739. godine. Dubrovčani ističu da su poslali sve novosti kojima su raspolagali, no to ni ovoga puta nije bila istina. Do tog vremena stiglo je čak 14 opširnih Bianchijevih pisama koja nisu upotrijebili. Ali-pašina zahvala za primljene vijesti stigla je sa zakašnjenjem, početkom veljače 1739. godine.¹⁰⁶

¹⁰¹ CLDT, sv. 2, f. 122r-123r; DA, 3120/99; 3133/76,77; 958/55, 56. Usp.: *London Gazette*, 7892 (11. 3. 1739.).

¹⁰² Bila je to uobičajena praksa namjesnika. AT, B10 23 a/b; B12 65; 8, 156; Č. Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici", 146-148; T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 89-90, 92, 131, 161, 198.

¹⁰³ AT, 347; CLDT, sv. 2, f. 123r-125r; *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 167v-168r.

¹⁰⁴ CLDT, sv. 2, f. 128r-128v; DA, 3133/52, 53; *Let. Pon.*, sv. 55, f. 244v-244r; sv. 56, f. 6v-8r, 21v-22r; AT, BIV, 1/33, 122. Vidi primjere namjesnika nezadovoljnih dubrovačkim obavještavanjem. AT, 222, 239; T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 197-198, 236-237, 247.

¹⁰⁵ CLDT, sv. 2, f. 133v; AT, 189.

¹⁰⁶ CLDT, sv. 2, f. 130v-131r; DA, 3061/III 59-62, 64, 66-69; 3093/149; 3133/51, 52, 56; 958/72-87; *Let. Pon.*, sv. 56, f. 16v, 28v, 34r; AT, BIV 1/45, 250. Usp.: *London Gazette*, 7752 (7. 11. 1738.), 7754 (14. 11. 1738.), 7765 (23. 12. 1738.), 7766 (26. 12. 1738.); *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi: zapisnik ili knjiga bilješki samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji*, ur. Egidije S. Biber, Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod, 1995., 85-89; Robert Skenderović, "Kuga u Požegi i požeškoj kotlini 1739. godine", *Scrinia Slavonica* 3/1 (2003.), 157-170; Michael Hochedlinger, *Austria's War of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683-1797*, London: Routledge, 2013., 216.

Dubrovčani su i tijekom 1739. godine paši nastavili slati vijesti. Početkom ožujka javili su da je car prikupio vojsku iz nasljednih zemalja, a od ruske carice Ane tražio je vojnu pomoć za operacije u Transilvaniji. Međutim, tada je već bilo poznato da je ruska carica umjesto trupa obećala poslati milijun rubalja, a nedugo zatim odbila je poslati i obećane novce. Prenose i svježju Đivovićevu vijest da je za vrhovnog zapovjednika vojske određen carev zet, ali se vjeruje da će zapovjedništvo ipak preuzeti general Vallis. Pročulo se da ove godine planiraju ponovno napasti Bosnu. Ali-paša je iskazao svoje "zadovoljstvo i neograničenu sreću primljenim vijestima", zahvalio "na vjernosti i odanosti kojom je ojačana dubrovačka služba Porti" i poticao "da se ne ustručavaju prenositi nove vijesti".¹⁰⁷

Krajem svibnja Dubrovčani su paši prenijeli opširnije vijesti koje su mahom preuzeli iz Lalićevih pisama iz ožujka i travnja. Javlja ju o Vallisovu zapovjedništvu nad austrijskom vojskom koja broji čak 80.000 vojnika, organizaciji i položaju austrijskih odreda u Beogradu i na Dunavu te utvrđenim planovima napada koje može omesti jedino širenje kuge.¹⁰⁸

Uskoro je stanje na terenu doseglo vrhunac vojne napetosti. Paša se spremao na put za Hisardžik (Grocka) kraj Beograda gdje je novi veliki vezir Ivaz Mehmed-paša postavio vojni kamp.¹⁰⁹ Dubrovčani su se požurili, paši su u lipnju poslali čak dva pisma s novostima. Početkom lipnja ponovili su vijesti iz prethodnog pisma, a redove su popunili s ostalim vijestima iz svijeta poput Rata za Jenkinsonovo uho. Javili su da još nije poznato tko će preuzeti zapovjedništvo nad vojskom, iako engleske novine još početkom svibnja javljaju da je zapovjedništvo preuzeo carev zet.¹¹⁰ Krajem lipnja javili su zastarjele Lalićeve vijesti, neke čak iz njegovih travanjskih pisama. Nedugo zatim uslijedili su Ali-pašini odgovori.¹¹¹

U srpnju su Dubrovčani poslali novu pošiljku vijesti po dragomanu Zariniju, koji je krenuo u Bosnu moliti pašu za zatvaranje mletačkih luka i ukidanje novog jasaka za dubrovačku luku.¹¹² Za Dubrovnik je to bilo egzistencijalno pitanje pa su i vijesti koje je

¹⁰⁷ CLDT, sv. 2, f. 135v-136r; DA, 3061/III 69; 3133/61, 65; AT, BIV, 1/47. Usp.: *London Gazette*, 7792 (27. 3. 1739.), 7797 (14. 4. 1739.); I. Parvev, *Habsburgs and Ottomans*, 227-228.

¹⁰⁸ CLDT, sv. 2, f. 139r-140r; DA, 3133/63, 64, 65. Usp.: *London Gazette*, 7791 (24. 3. 1739.), 7792 (27. 3. 1739.), 7793 (31. 3. 1739.), 7794 (3. 4. 1739.), 7795 (7. 4. 1739.), 7802 (1. 5. 1739.), 7818 (26. 6. 1739.), 7874 (8. 1. 1739.), 7878 (22. 1. 1739.).

¹⁰⁹ Dubrovčani su Bianchija još u veljači 1739. upozorili da Osmanlije kreću prema Beogradu. *Cons. Rog.*, sv. 158, f. 194r. Usp. izvještaje o veličini vezirove vojske: DA, 3164/19; *London Gazette*, 7834 (21. 8. 1739.); L. Cassels, *The Struggle for the Ottoman Empire*, 184; K. Roeder, *The Reluctant Ally*, 169; J. Hammer, *Buyuk Osmanli Tarihi sv. 7, c.13*, 502; H. Karagöz, *1737-1739 Osmanli-Avusturya Harbi*, 219, 224.

¹¹⁰ CLDT, sv. 2, f. 141r-143v. Usp.: DA, 3061/III 69, 70; *London Gazette*, 7796 (10. 4. 1739.), 7800 (24. 4. 1739.), 7802 (1. 5. 1739.), 7810 (29. 5. 1739.).

¹¹¹ CLDT, sv. 2, f. 145r-146v; DA, 3133/64, 65, 66, 67; *Let. Pon.*, sv. 56, f. 103r-104r; AT, 31, 236, 285; BIV 1/51.

¹¹² O misiji za luke: DAD, *Traduzioni de Capitulazioni e Firmani* (dalje: TCF), ser. 20, sv. 2, f. 943-945; AT, K 795; BX 56/10; E6 4A; E6 4B; *Cons. Rog.*, sv. 159, f. 37v-38r, 40v, 52v; *Cons. Min.*, sv. 94, f. 165v-166r; *Let. Lev.*, sv. 74, f. 99v-105r, 107v-110v, 130v-131v, 135v-136r, 136v-137r; CLDT, sv. 2, f. 146v-147v; DA, 3243/41, 42; 3261/51; 3277/20, 21; 3332/150.

Zarini predao paši bile opširne, ali sadržajno su zaostajale za pismima koje su Dubrovčani tijekom srpnja u čak tri navrata poslali Bianchiju. Vijesti za pašu preuzete su iz Lalićevih i Đivovićevih pisama, a nešto su i ponovili iz lipanjskog pisma za pašu.¹¹³ Paša se žurio prema Beogradu te je sredinom srpnja u Dubrovnik javio da će riješiti pitanje skala, a već se početkom kolovoza našao ispred beogradske tvrđave licem u lice s generalom Hildburghausenom koji je zapovijedao lijevim krilom austrijske vojske.¹¹⁴

Početkom kolovoza u Dubrovnik je stiglo pismo iz osmanskog zaleđa, a nakon nekoliko dana još jedno. Pisao im je trebinjski mirimiran o ratnim uspjesima osmanske vojske i pobjedi kod Beograda, i to samo nekoliko dana nakon bitke. Istovremeno su Đivović i Lalić obavijestili Dubrovčane o okršajima koji su prethodili beogradskoj bitci.¹¹⁵

Uskoro je po agi bosanskog divana stiglo Ali-pašino prijateljsko pismo i bujuruldija s detaljnim pregledom događaja kod Beograda. Ali-paša piše da je 27. dana džumadel-ula sklopljen mir prema uvjetima Karlovačkog mira (1699.).¹¹⁶ Bujuruldijom nalaže da se pobjede osmanske vojske proslave te da se nastavi molitva za vječno trajanje Carstva.¹¹⁷

Senat je spomenutog agu primio uz velike počasti, darovao mu čak 30 mletačkih zlatnika, ogrnuo ga svečanom odjećom i uručio pismo za Ali-pašu. Bio je to vrhunac kićenih i neponovljivih fraza koje su izašle iz kancelarije Senata. Pisali su da se "dobicima i slavama čestitoga Carstva svatko tko ima sreću biti pod sjenom njegovog visokoga postojanja ne može nego iz svega srca radovati. Od tolikoga ushita Senatu se čini kako iz nebesa pada kiša bisera od uživanja zbog sreće i pobjeda Carstva u čijem se prosperitetu nalazi jedino dobro za Dubrovnik." Paša je zadovoljno odgovorio i zatražio novu pošiljku vijesti koja je i poslana krajem listopada.¹¹⁸

Nakon toga prepiska se prorijedila što se može dovesti u vezu s Ali-pašinih zapovijedima o prisilnom otkupu osmanskih žitarica na što su Dubrovčani nevoljko pristali.¹¹⁹ Sredinom studenoga čak je odbijen prijedlog da se paši pošalje pismo. Krajem

¹¹³ *Let. Lev.*, sv. 74, f. 105v-107r; *DA*, 3061/III 70; 3133/68, 69, 70; *Let. Pon.*, sv. 74, f. 123r-124r, 130r-132v, 134r-136v. Usp.: T. Popović, *Turska i Dubrovnik*, 281-282; M. Foretić, "Dubrovnik u vrijeme austrijsko-turskog rata", 106.

¹¹⁴ *AT*, 216; 26; M. Sami, H. Şakir, M. Subhi, *Tarih-i Sami ve Şakir ve Subhi*, 563-564; M. Angeli, "Der Krieg mit der Pforte", 459; Ahmet Kızılgök, *Musafa Mustafa Efendi'nin I. Mahmud Devri Vekaynamesi*, Istanbul: İstanbul Üniversitesi, 1964., 32, 37-39; J. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi vol. 7*, c.13, 514; M. Çoruhlu, *Musafa Mehmed Efendi*, 65-67; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V*, 288-289; H. Söylemez, *Mukaddimetü's-Sefer*, 25; Uğur Kurtaran, *Osmanlı diplomasi tarihinden bir kesit: Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Istanbul: Ukde Yayınları, 2009., 227.

¹¹⁵ *AT*, BX 56/3, 5; *CLDT*, sv. 2, f. 147v-148r; *DA*, 3133/71, 72; 3061/III 71.

¹¹⁶ Zapravo, preliminari za mir sklopljeni su 27. džumadel-ula odnosno 1. rujna 1739. godine, a konačni je mir potpisan 18. rujna 1739. godine. M. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergences*, 215.

¹¹⁷ *AT*, 5; *BIV* 1/50; *AT*, 1869.

¹¹⁸ *CLDT*, sv. 2, f. 157v-158v, 161v-162r; *Cons. Rog.*, sv. 159, f. 50v-51r; *Cons. Min.*, sv. 94, f. 173v; *AT*, 187; 228; *BIV* 1/48; Z. Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike", 189.

¹¹⁹ *CLDT*, sv. 2, f. 162v; *AT*, 22; 32; 228; *BIV* 1/41; 1/44; 1/46; 1/49; *Cons. Rog.*, sv. 159, f. 79r-79v, 92r-92v.

prosina vlada je ipak odlučila odgovoriti paši. U siječnju je pašin ćehaja zahvalio na pošiljci papira i pozvao Dubrovčane da "ne dopuste da njihovo prijateljstvo padne u zaborav".¹²⁰ Dubrovčani nisu odgovorili. Paša je otišao iz ejaleta, a da iz Dubrovnika više nije primio ni jedno prijateljsko pismo.

Međutim, nije im to uzeo za zlo. Već dvije godine kasnije na položaju velikog vezira "zadržao je izrazitu naklonost" prema Dubrovniku, a u razgovoru s Chiricom prisjetio se "revne odanosti Dubrovnika tijekom posljednjeg rata u Bosni".¹²¹ Čak je i tijekom drugog namještenja u Bosni 1745. godine napomenuo da su mu Dubrovčani, u skladu s velikim prijateljstvom, stalno slali vijesti dok je prošli put bio u Bosni.¹²² Bilo je to daleko od istine. Revna odanost, veliko prijateljstvo i redovito obavještavanje bili su tek vješta konstrukcija stvarnosti koja je izašla iz kabineta Dubrovačke Republike tih ratnih godina.

Zaključak

Nesklad između dubrovačkih prava propisanih kapitulacijom i novih ekonomskih neprilika ponukao je Dubrovčane da objeručke prihvate promjene koje je 1736. godine najavio novi rat između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Svjesni da ne mogu zadržati stare privilegije u novim okolnostima, oni su za vrijeme osmansko-austrijskog rata (1737.-1739.) zanemarili svoje dužnosti utvrđene kapitulacijom. Vjernost kao nejasna i neodređena obveza Republike prema Carstvu bila je na kušnji od vremena Velikog rata (1683.-1699.), a njezino elastično shvaćanje došlo je do izražaja i u novom osmansko-austrijskom ratu, kada su se Dubrovčani opet priklonili austrijskoj strani. Poučeni prethodnim iskustvom, svoje su planove i angažman držali u strogoj tajnosti, ali su u jednome ipak pogriješili. Ne samo što su prorijedili diplomatsku korespondenciju sa svojim predstavnicima u Istanbulu, nego su i posve prekinuli kontakte s bosanskim namjesnikom Ali-pašom. Jednosmjerna diplomatska aktivnost očitovala je žive nade Dubrovnika u konačnu pobjedu bečkog dvora. Iako su sa šutnjom nastavili i nakon velike osmanske pobjede kod Banje Luke, od tog je vremena njihova euforija splasnula. U tom kritičnom trenutku vlada je promišljeno počela pripremati teren za povratak na staru provjerenu politiku neutralnosti. Prekinula je s jednosmjernom političkom orijentacijom na Zapad i pokrenula stare diplomatske mehanizme dvostrukog obavještavanja.

Vijesti su bile glavno oružje Republike u tim ratnim vremenima. U Dubrovnik su dolazile iz raznih kanala sa Zapada i Istoka: od konzula u Napulju, Barletti, Draču i

¹²⁰ *Cons. Rog.*, sv. 159, f. 62v, 79r; *AT*, 32, BIV 1/41, 46, 53.

¹²¹ *DA*, 3164/38, 39, 40.

¹²² *AT*, BIV 1/55; 79.

Istanbulu, preko dubrovačkih poklisara i dragomana pa do monsinjora, trgovaca, liječnika i putnika koji su boravili u susjednim zemljama. Važan obavještajni izvor nalazio se i u osmanskome zaleđu. Bio je to trebinjski mirmiran s kojim je Republika održavala prijateljske veze. Bez obzira na detaljnost obavijesti, u čemu prednjače pisma doktora Bianchija iz Beča i trgovca Lalića iz Venecije, ona su s kašnjenjem, pogotovo zimi, gubila na važnosti. Pošta iz Beča za Dubrovnik stizala je u rekordnom roku od dvanaest dana, ali je ipak redovito bila na putu do dvadeset dana. S ostalih su strana pisma u proljetnim i ljetnim mjesecima u Dubrovnik stizala za mjesec dana, a u zimskom periodu kasnila su i po tri mjeseca. Potreba za pravovremenim obavijestima navela je Dubrovčane da vijesti konzula i obavještajaca dopunjavaju informacijama slučajnih putnika, misionara i trgovaca. Lošoj obaviještenosti kumovale su i dezinformacije s terena te Dubrovčani često ističu da se situacija mijenja vrlo brzo zbog čega do njih dolaze različite i dvosmislene obavijesti. Premda na bečkom i bosanskom dvoru ističu da teško dolaze do vijesti, ipak se stječe dojam da su raspolagali detaljnom i opsežnom bazom podataka s raznih strana.

Nakon što su izgadili odnose s Ali-pašom, očekivalo bi se da će se Dubrovčani držati vjernosti i pokornosti koje su mu stalno spominjali. Međutim, to nije bio slučaj. Iskusna u vratolomnim odnosima s Osmanlijama, dubrovačka je vlada iza zastrašujuće Ali-pašine vanjštine dobro procijenila njegovu popustljivu i blagu narav. Nastavili su gajiti nadu u austrijsku pobjedu te su u nastavku rata redovito slali izvještaje Bianchiju u Beč, i to češće nego Ali-paši. Štoviše, u Beč su slali mnogo detaljnije izvještaje sa širim rasponom tema koje su sustavnije i obuhvatnije obrađene svježim i pouzdanim vijestima. To su prepoznali i u Beču te su dubrovački izvještaji predstavljeni izravno caru, a Dubrovčani su ih pisali u dva primjerka. Zbog svoje neposrednosti i obuhvatnosti ti su izvještaji neprocjenjivo važni. Naime, oni donose nove detalje rata u Bosanskom ejaletu, pružaju dodatni uvid u hrabrost i domoljublje bosanskog naroda te doprinose boljoj procjeni značenja bosanskog bojišta u cjelokupnom ratu, kao i odjeku ratnih zbivanja u prijestolnici Carstva.

S druge strane, Dubrovčani su nevoljko i sa zadržkom obavještavali Ali-pašu. Bila je to teško mjerljiva i slabo provjerljiva obveza, koju je vlada smišljeno i pažljivo dozirala. Paši su slali oskudne vijesti, ponavljali su informacije iz prethodnih pisama, prosljeđivali Lalićeve i Đivovićeve vijesti s čak dvomjesečnim zakašnjenjem, popunjavali retke s nevažnim događajima u svijetu, a bitne vijesti prešućivali. Svako pismo okitili su s mnoštvom komplimenata, iskušanih fraza i praznih obećanja. Upravo se u tome može prepoznati karakter dubrovačkog odnosa prema Ali-paši - riječi su imale prevagu nad djelima. Bez obzira na to, Ali-paša je bio zahvalan. Vjerojatno je u nedostatku pouzdanijeg obavještajnog izvora prihvatio pravdanja o kašnjenju i manjku novosti sa Zapada te o njihovoj nevažnosti.

Nakon neuspješnog svrstavanja uz Austriju u ratu iz 1737.-1739. godine, Dubrovčanima je preostalo jedino odmjeriti prikladne političke metode da se pogodnosti odnosa s

Osmanlijama najbolje iskoriste, a opasnosti svedu na minimum. Opreznim diplomatskim balansiranjem, ali samo do sljedeće pogodne prilike, trebalo je izbjeći ono što je predviđao dubrovački poklisar harača Marin Zamagna: "Široki kolos (Osmansko Carstvo) koji će u svome padu učiniti i da zemlja podrhti, bit će i na našu (dubrovačku) štetu."¹²³

---

¹²³ V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*, 23.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DUBROVNIK REPUBLIC AND BOSNIAN GOVERNOR ALI-PASHA: INTELLIGENCE SERVICE OF DUBROVNIK AND OFFICIAL CORRESPONDENCE DURING THE AUSTRO-OTTOMAN WAR 1737-1739

RUŽA RADOŠ ĆURIĆ

Summary

The changes anticipated by the new war of 1737 between the Habsburg Monarchy and Ottoman Empire, that is, the possible arrival of the Monarchy in Dubrovnik's hinterland, prompted Ragusan government to side with Austria and end all contacts with the Bosnian governor Ali-pasha. However, the latter's great victory near Banja Luka terminated the one-direction West-oriented policy of the Republic and it launched diplomatic mechanisms of double intelligence.

Intelligence was collected in Dubrovnik through various channels from the East and West alike: from the consuls in Naples, Barletta, Durrës and Istanbul, through Ragusan tribute ambassadors and dragomans, ecclesiastics, merchants, physicians and travellers through the neighbouring countries. Despite turbulent times, it appears that in the Austro-Ottoman War 1737-1739 the Ragusans were in possession of a vast intelligence collection consisting of reliable and updated information from various sources.

Ragusan authorities informed Ali-pasha reluctantly and with delay, sending him sparse, insignificant and outdated information wrapped in compliments, conventional phrases and futile promises. To mutuals satisfaction, however, they persuaded him that the information they supplied was valuable, probably because no information of greater importance reached him through other channels.

On the other hand, diplomatic letters to Vienna comprised a wide-range of topics, interpreted more systematically and comprehensively, for which they were highly valued at Austrian court. Also, these letters provide fresh details about the war in the Bosnian eyalet as well as an additional insight into the courage and patriotism of the Bosnian people, and contribute to a better understanding of the importance of the Bosnian battleground within the context of the Austro-Ottoman War.